

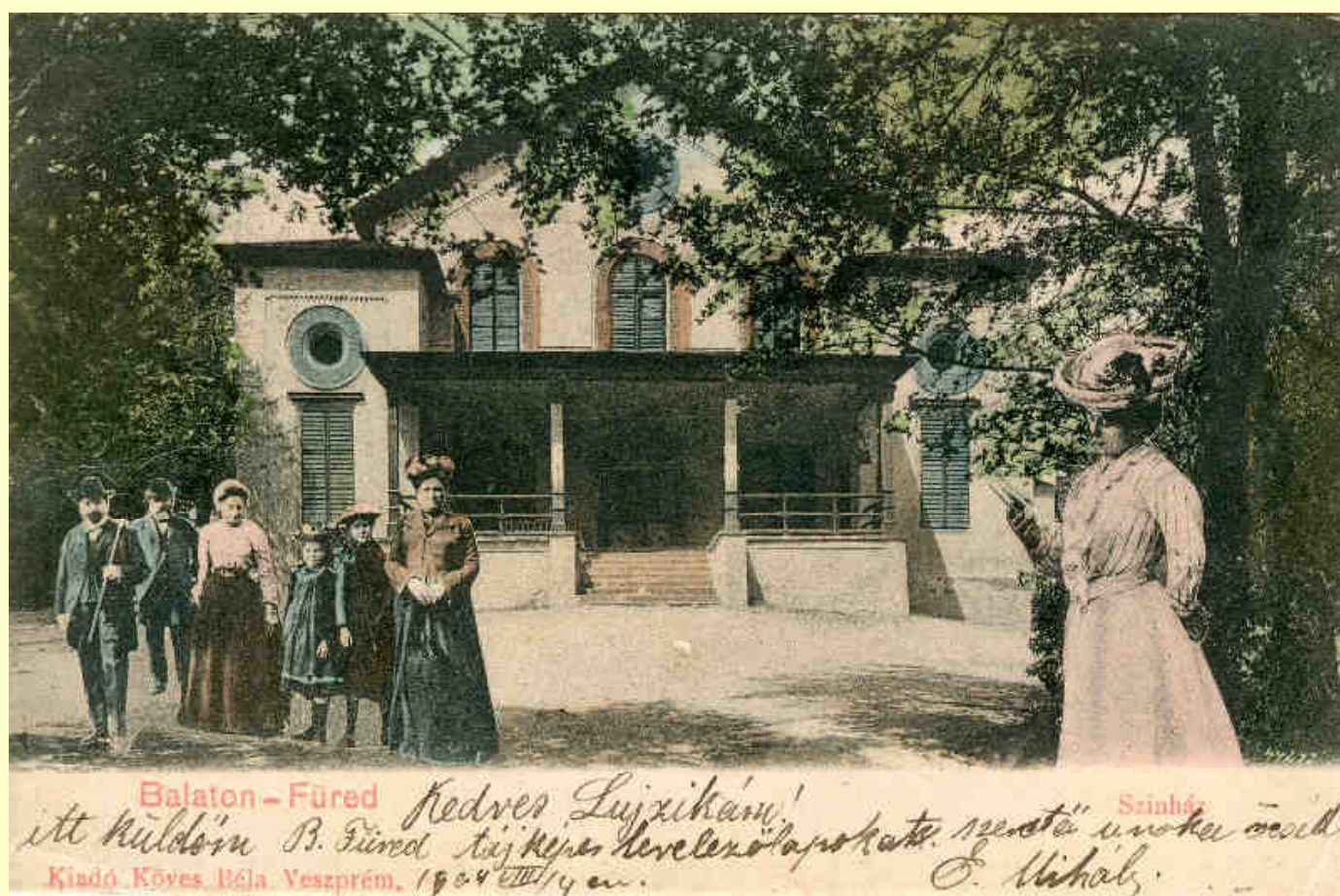
FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

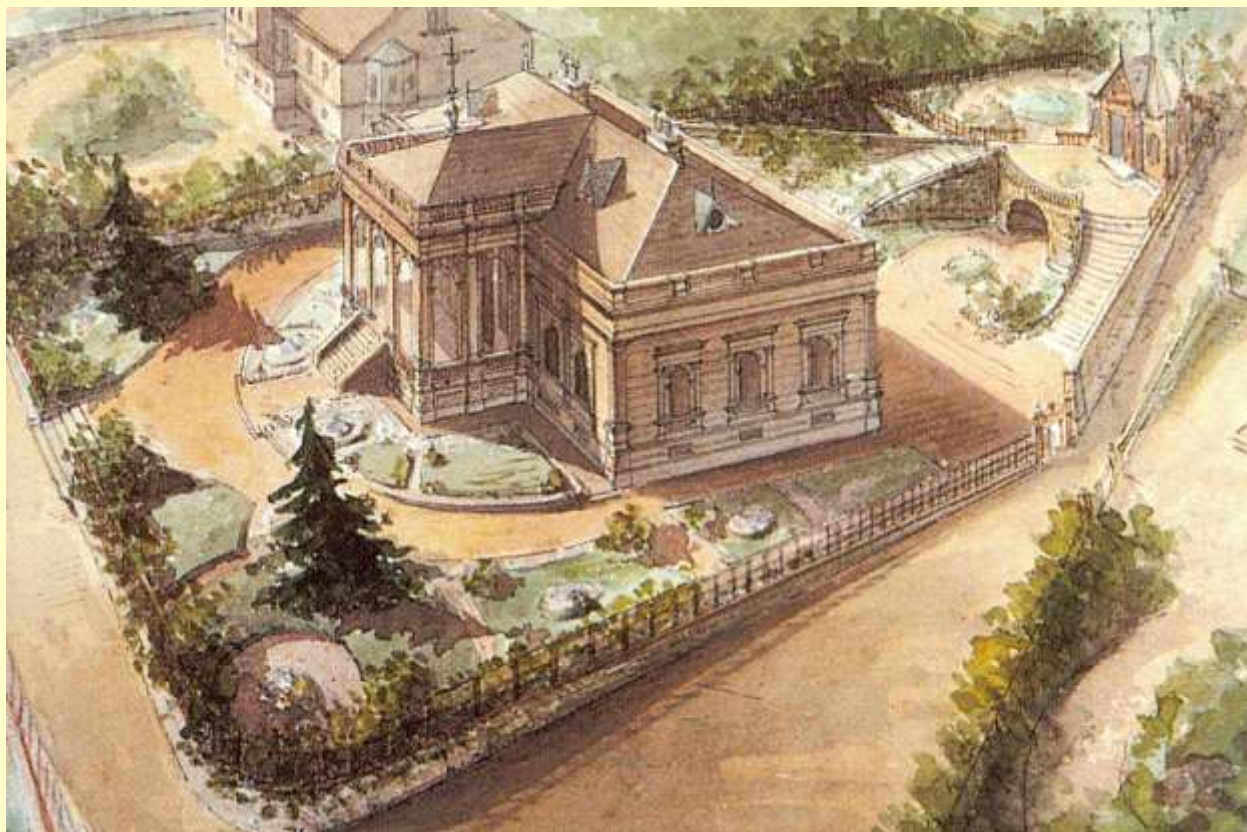
24.

2010.

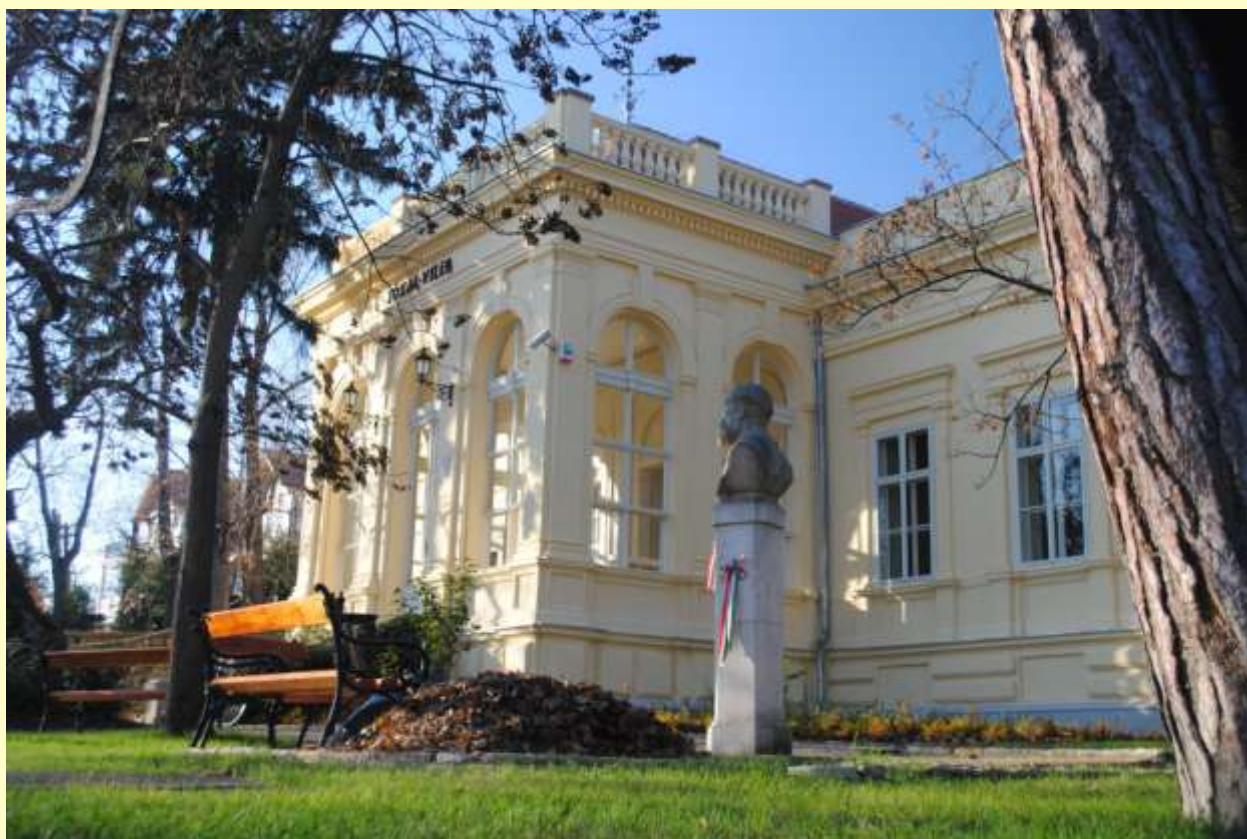

A balatonfüredi nyári színház (1904 k.)

(A képeslap a Városi Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona)

Jókai villa (Jókai Mór akvarellje)
(A festmény a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona)

Jókai Mór Emlékház (2010)

Felelős szerkesztő:
BAÁN BEÁTA

Szerkesztőbizottság:
dr. ÁCS ANNA, ELEK MIKLÓS, NÉMETH ÁKOSNÉ,
dr. RÁCZ JÁNOS, Z. KARKOVÁNY JUDIT

Kiadja
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadó:
SZENFERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

A folyóirat
Balatonfüred Város Önkormányzata
és az Oktatási és Kulturális Minisztérium
támogatásával jelent meg.

Szöveggondozás:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
IGLÓI JÁNOS

Ára: 300 Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

A borító fotóit
DONCSEV ANDRÁS
készítette.

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat
megjelenik évenként négyszer.

Szerkesztőség:
8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
E-mail cím: furedihistoria@gmail.com

Nyomás:
I+G Nyomda
Balatonfüred

ISSN 1587-9399

TARTALOM

Lichtneckert András:
A BALATONFÜREDI SZÍNHÁZAK ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE (1841–
1889) 2

Ács Anna:
SÖPRIK A FÜREDI FŐUTCÁT, MASÍROZNAK A KATONÁK. 12

Tóth-Bencze Tamás:
ELTŰNT EMLÉKJELEK NYOMÁBAN: ORZOVENSZKY KÁROLY
SÍREMLÉKE 15

Némethné Rác Lília
A FÜREDI FÜRDŐÉLET EMLÉKEI GÁRDONYI GÉZA MŰVEI-
BEN 18

Földesdy Gabriella
ILONKA ÉS DEZSŐ FÜREDEN 24

Szenfarné Varga Anikó:
BESZÁMOLÓ A HELYTÖRTÉNETI EGYESÜLET 2009. ÉVI TE-
VÉKENYSÉGÉRŐL 27

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy le-
mondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

E számunk szerzői:

Dr. Ács Anna, muzeológus, Balatonfüred

Földesdy Gabriella, irodalomtörténész, Budapest

Dr. Lichtneckert András, főlevéltáros, Veszprém

Némethné Rác Lília, ny. könyvtáros, Balaton-
füred

Szenfarné Varga Anikó, ny. tanító, Balatonfüred

Tóth-Bencze Tamás, könyvtáros, Balatonfüred

LICHTNECKERT ANDRÁS

A BALATONFÜREDI SZÍNHÁZAK ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE (1841–1889)

A füredi színpör, az Aréna alapítása 1841-ben

Ma már teljes bizonyossággal állítható: Kisfaludy Sándor tudott a füredi közsínház építészeti szempontból való alkalmatlanságáról. Az Országos Levéltárban őrzött hivatalos fürdőorvosi jelentés szerint 1841-ben maga javasolta egy új színház, az Aréna felépítését Füreden! Tisztában volt tehát az 1831-ben felépített első füredi színház, a közsínház építészeti hiányosságaival, emiatt kezdődött el 1841-ben az Aréna építése.

Az 1834–1836. évi szárazság következtében jóformán kipusztult az 1790-ben alapított füredi Angolkert, amely a mai Kiserdő déli részét alkotta. Az új angolkert az 1835-ben kinevezett Écsy László fürdőfelügyelő irányításával „új ízlés szerint készült el”, s a felújítás után új funkciókat kapott. 1839-ben megszüntették a közsínház felett elhelyezkedő kovácműhelyt, hogy a Magyar Színház körül „minden rondaság megszűnjön”. A helyén 1840-ben kilátót építettek. 1844-ben megépült az első „lövöldöző intézet”, amely zavarta a vendégek nyugalmát, ezért 1852-ben az Angolkerttől északra új lövöldét építettek. 1841 és 1846 között felépült a kerek templom, s 1846-ban elbontották az 1761-ben felépített kápolnát.

A fürdővendégek 1839-ben megválasztották az „úri választmány”-t, amely „minden nyári mulatságokról, jó hangászi karrul, szegényekről, a’ helynek éjjel argantiai lámpákkal való kivilágosításáról ... gondoskodott, és mindezek eszközölésére az uri vendégektől pénzt szedett, mindenek kielégítése után fenmaradott sommát ... több évi összevgyűjtése után némelly kényelmes mulatságra szolgáló épületekre, hajózásra sat. fordittandja...”¹

1840-ben a választmány elhatározta, hogy két díszes hajót vásárol a Balatonra. Az egyiket meg is vették Bécsben, de elsüllyedt a Dunán, s talán emiatt lemondtak a másik hajó megvásárlásáról, és a meglévő pénzt megtoldva az Angolkertben felépítették a nyári színpöröt vagy Arénát.²

Az Angolkert a tihanyi apátság tulajdonában volt, tőle lehetett a színház számára szükséges telket kieszközölni. 1841-ből fennmaradt annak az iratnak a fogalmazványa, amely tartalmazza a tihanyi apát és a fürdővendégek megbízottja között a nyári színpör ügyében létrejött megállapodást. A nyári színház alapító okiratának tekinthető nyilat-

kozat fogalmazványának szövege: „Alább irtt adom tuttára mindeneknek, kiket a’ dolog illet, hogy az 1841-ki nyáron B. Füredi Savanyú vizen mulató T. Cz. Közönség által megkérte mint megbízottjuk, hogy nagyobb kényelmükre egy Nappali Színház (Arena) helyet a’ F. T. Tihanyi Apátúrságtul az ott lévő séta kertben eszközlenék; a’ Tisztelt Apátság ebbeli kérésre az érintett séta kertben 15 öl hosszú, 9 öl széles helyet olly feltétel alatt volt kegyes kimutatni, hogy ezen hely a’ tisztelt közönségnek érdekelt kényelmére fogjon csak szolgálni, melly ha megszűnnék, minden megtérítés nélkül az uradalom szabad rendelkezése alá fog tartozni; az uri jusnak megesmeréséül egy pengő forint évenként július 15-én az uradalmi pénztárba fizetessék, melly feltételek kötelezése mellett, hogy a fent irtt helyet T. Cz. Közönség nevében elvállaltam, megesmérem. Költ Tihanyban.”³

Az aláírás nélküli fogalmazvány Écsy László fürdőfelügyelő kezeírása, amit a grafológus véleményén kívül valószínűsít az is, hogy Écsy 1841. október 21-én levélben közölte a tihanyi apáttal: „az Aréna hossza 15 öl, szélessége 9 öl, ez is a szerződésbe beletehető”.⁴ Ebből következően az Aréna telkének feladó levele csak 1841. október 21. után keletkezhetett.

Adler József fürdőorvos 1841. évi hivatalos jelentése bizonyítja, hogy miután Kisfaludy Sándor javaslatot tett az Aréna létesítésére, az a fürdővendégek adakozásából összegyűlt pénzből még abban az évben felépült: „az angol kert is egyre folytattatik, és remélhető, hogy két esztendő alatt végképpen meg-készül, ezt nagyon ékesíteni fogja a T. Kisfaludy Sándor tábla bíró úr (mint a füredi magyar színház fő-kormányzója) által projectált Aréna, mely oly hathatóssan pártoltatott, hogy még ez őszön a fen említett angol kertnek egy árnyékos, czélerányos helyén méltóságos gróf Zichy Ödön (mint a t. füredi savanyúvízi Uri Község meghatalmazottja) felügyellése alatt fel is épült, és már jövő nyáron használtatni fog; ... az úri választmány ... a mult nyáron fenmaradott 935 forint pengőpénzt még annyira szaporította, hogy ebből a fen említett egészen köből készült téres aréna is kikerült...”⁵

1842-ben „...az angol kert új ízlésű módosítása befejeztetett, a’ T. uri vendégek szabad ajánlásából összevgyűlt pénzből a’ taval tervben hozatott aréna

(magyar színészek számára) a' fent említett angol kertben annyira megépült, hogy már e' nyáron színészi előadások tarthattak benne, annak végbeli elkészítése a' jövő tavaszra határozottatott..."⁶

1851-ben Varga Lajos, a Tapolcai járás főbírája, Némethy Pál gyógyszerész (1845 és 1850 között a színház pénztárnoka) és Écsy László fürdőintézeti felügyelő (1851-től a színház pénztárnoka) Zala vármegye 1847. augusztus 30-án tartott közgyűlésének határozata folytán elkészítették a színházi bevételek és kiadások számadását.⁷

Az 1840-es években történtek szempontjából Némethy Pál számadása kulcsfontosságú. Az Aréna 1841-től folyó építését felügyelő gróf Zichy Ödön ugyanis nem fizette ki a mesterembereket és 1845-ben átadott Némethy Pálnak 201 pengőforintot, amely kiegészült gróf Károlyi István adományával, 80 forinttal. Némethy ebből tudta kiegyenlíteni a számlákat. 1851. december 28-án kelt számadásához 14 nyugta, utalvány, kontó tartozik, amelyeknek a helyes értelmezése a közsínház és az Aréna építéstörténetének kulcskérdése.⁸ A számadási okmányok elkülönítése azáltal lehetséges, hogy az iparosok, kereskedők vagy az Aréna építéséről állították ki a nyugtát (ez a nyári színikört jelentette), vagy a színház építéséről (ez minden esetben az 1831-ben megnyílt első színházat, a Játekszínt jelentette).

Az Arénára vonatkozó számadási okmányok:

2. sz. 1845. július 18. Bárány Laffert Antal az Arénánál dolgozott kőműveseknek (visszatartva a még berakandó ajtószárfáért járó 5 váltóforintot) 110 váltóforint (44 pengőforint) kifizetését rendeli.⁹

7. sz. 1842. július 11. Az irat első részében Sastyényi Fekete Gábor „*dunántúli színigazgató*” 1842. július 11-én kelt levele Gulner Elekhez a faanyag megrendeléséről, majd a kontója a „*magyar mágánások által építettett*” savanyúvízi Arénához kiadott 49 váltóforint 38 krajcár (19 pengőforint 52 krajcár) értékű faanyagról (30 szál fél radeki 2½ öles deszka és 14 szál borovi ablakfa). A faanyag árának felvételét 1846. október 26-án nyugtázta Gulner Elek fia, Gulner Gábor.¹⁰

8. sz. 1842. július 17. Molnár Lajos arácsi asztalosmester levele az Arénában elvégzett 5 pengőforint értékű asztalosmunkáról, továbbá a kovácsmunkáról.¹¹

8. sz. 1847. július 21. Molnár Lajos kontója az Arénában 1844-ben elvégzett asztalosmunkákról (egy kétfelé nyíló ajtó, a muzsikások bemeneteléhez egy egyfelé nyíló ajtó, két köröszton álló hosz-

szú asztal, négy hosszú pad, kétfelől az uraságok részére lósék). 1847. július 20-án 12 váltóforint 30 krajcár (5 pengőforint) munkadíjat a fürdőközön-ség pénztárából Mórocz Károly szolgabíró utaltványozta. Némethy Pál számadásában 6 pengőforint szerepel, mert az asztalos 1 forintért a színházhoz, a belépti jegyváltó helyhez a járási főszolgabíró rendelkezésére készített egy asztal helyett szolgáló deszkát is.¹²

3. sz. 1845. július 11. Szalay György füredi savanyúvízi kovácsmester kontója a három évvel korábban elvégzett 41 váltóforint (16 pengőforint 24 krajcár) értékű lakatosmunkáról (egy kétfelé nyíló ajtó vasalása négy pántra és két tolózárral, egy egyfelé nyíló ajtó két pántra, egy sűgóajtó vasalása két pántra). 1845. július 11-i kelettel a „*vendégek pénztárából*” utaltványozta Czindery „akkori elnök”.¹³

Az Arénára öt számadási okirat vonatkozik. Kettő közülük 1842-ben kelt. Szalay György kovácsot a lakatosmunkáért 1845-ben fizették ki, de beleírta a számlába, hogy a munkát három évvel korábban, tehát 1842-ben végezte el. Az asztalos- és lakatosmunkák csak a falak felhúzása után következhetek, emiatt a kőműveseknek 1842 júliusa előtt kellett elvégezniük a munkát, amint a hivatalos fürdőorvosi jelentésből is kiviláglik: 1841-ben már álltak az Aréna kőből épített falai. Végül Molnár Lajos 1847. július 21-én kelt kontójában az olvasható, hogy a munkát 1844-ben végezte. Ez vagy az ő tévedése, vagy az magyarázza a későbbi időpontot, hogy az 1842-ben elvégzett munkákon kívül később még mást is készített az Arénában: „*Két felől az uraságok részére lósékat csináltam.*”¹⁴

A színikör 1841-ben kőből épült, tehát állandó építménynek szánták, az építése 1842-ben az asztalos- és lakatosmunkákkal folytatódott. 1842-ben már játszottak benne, és ettől kezdve fizették a bérleti díjat.¹⁵

A nyári színikört 1842–1844-ben Fekete Gábor „*dunántúli*”, majd „*pozsonyi*” színigazgató bérelte.¹⁶ 1845-ben Farkas József színházi rendező fizette ki a bérleti díjat, emiatt bizonyos, hogy Roboz István 1865-ben közölt visszaemlékezésében tévedett, amikor Latabár Endre színigazgatóságát 1852 előttre tette.¹⁷ 1846-tól 1851-ig Hetényi József volt a bérelő, de 1847-ben csak a színházra fizetett, az Aréna használatára Jakob Pilzse kapott engedélyt.¹⁸ Úgy látszik, hogy ebben az évben a német színjátszásnak is helyet adtak Füreden annak ellenére, hogy a közsínházhoz hasonlóan a színikört is a magyar nyelvű színjátszás számára építették. 1847. február 2-án leégett a Pesti Német Színház, s

ezért engedhették meg a német színészeknek, hogy Füreden játszhassanak a nyári szezonban.¹⁹ 1849-ben az Aréna után nem fizettek bérleti díjat.

Hegedűs Zsigmond fürdővendég a szabad ég alatti játékszín (Aréna) felépítésének kívánságát már 1838. augusztus 4-én bejegyezte a fürdő panaszkönyvébe.²⁰ Tekintélye és az iránta megnyilvánuló tisztelet miatt azonban csak Kisfaludy Sándor tehette meg az első lépést saját életművének, a közsínháznak a lerombolásához vezető úton. Kezdeményezésével elősegítette a füredi nyári színházügyének hosszabb távú megoldását.

Kísérlet a füredi Játékszín megmentésére (1846–1852)

A Honderű című folyóiratban 1845 nyarán megjelent balatonfüredi tudósítás szerint: „*Színház körül is nem kevés elevenség mutatkozik. Az arena még idén föl lesz építetendő s benne az előadások megkezdendők; a színház pedig bolthajtás alá vétetni s páholyokkal elláttatni terveztetik.*”²¹

A tudósító által leírt tervezett intézkedések 1865-ben Roboz Istvánt a Hazánk s a Külföld című lapban mégis arra késztették, hogy közölje: Balatonfüreden „1846-ban már állt a kőfallal kerített színpad”.²² Ezzel elindított egy láncreakciót, s az információt egyik szerző a másiktól átvéve a színház történeti irodalomban az rögződött, hogy 1846-ban véglegesen felépült a füredi nyári színpad, és elsikkadt a valóság: a közsínház átépítésének, s ezáltal megmentésének kísérlete.²³

Ha a nyári színpad 1846-ban véglegesen felépült volna, akkor nehezen lenne megmagyarázható, miért kellett 14 év múlva egy teljesen új színpadot építeni. Az Országos Levéltárban megtalálható Adler József fürdőorvosnak a helytartótanács és Zala megye számára az 1846. évi fürdőidényről készített hivatalos jelentése, amely megvilágítja a füredi színházépítés történetének homályos részletét: „*A T. Uri Választmány T. Nemes Zala Megye meggyezésével az álló Magyar Nemzeti Színházat magossabba emeltetni, bellül egy emeletű páholyokkal, kívül és hátul pedig még több mellékes szobákkal a színészek számára ellátni határozta, az angol-kertben kezdett, de eddig bé nem végeztetett nappali színpadnak falait pedig lebontatni, és köveit eladatni rendelte.*”²⁴ A két füredi színházépület: az 1831-ben felépített közsínház és az 1841–42-ben felépített nyári színpad (Aréna) útja ezek szerint 1846-ban keresztezte egymást: elhatározták az Aréna lebontását és a közsínház átépítését, azaz kísérletet tettek a nemzeti kegyhelynek

számító közsínház megmentésére, s átépítéssel a nyári színjelőadások számára alkalmassá tételére.

Varga Lajos főbírónak a közsínház átépítése ügyében kifejtett magánvéleménye, amelyet Bogyay Lajos megyefőnöknek küldött 1852. január 23-án kelt leveléhez mellékel, bizonyítja, hogy az Aréna nem épült fel teljesen, s még 1852-ben is le akarták bontani, köveit pedig a közsínház átépítéséhez felhasználni: „*A félben levő Arenát el lehet bontani, mivel a' Színház ugy is nyári Színházzá fog átalakíttatni.*” „*Ha az Arena, melly már pusztulásnak eredett, de nem is használtatott, használtatnék színi előadásokra, és el nem bontatnék, tulajdon kőfejtőmon ingyen fogok elegendő követ adni a Színházhoz.*”²⁵

Némethy Pál fürdőtelepi gyógyszerész pénztárnoksága idején, 1845-ben a „*Theátrumbéli óra ujjoni festéséért*” 5 váltóforintot fizettek. Az óra felhúzása Drexler Máté köpölyözőmester kötelessége volt, akinek 1847-ben Mórocz Károly, a Savanyúvíz polgári rendtartó biztosa a „*füredi fürdő közönség pénztárából*” 10 pengőforint díjat fizetett. Némethy Pál és Écsy László színházi pénztárnokok számadása szerint Drexler Máté színházi gondnok 1848-tól évente 20 pengőforintot kapott.²⁶

A zenészek 1845. évi járandóságára báró Laffert Antal 1847. augusztus 30-án 30 pengőforint pótlék kifizetését rendelte.²⁷

Hetényi József színigazgatónak „*a nemzeti színház pénztárából*” a színház előfüggönyére, – amelyet Bogyay Lajos főszolgabíró, a „*balatonfüredi színház meghatalmazottja*” 1846. május 23-án rendelt meg –, 1846. május 23-án és június 25-én összesen 40 pengőforintot fizettek ki.²⁸

1846-ban Frantz Hütter felsőörsi kőművespallér 43 váltóforint 50 krajcárt vett fel a színházon (an Diader Hauß!) tett javításért, Molnár Lajos asztalosmester pedig 57 váltóforint értékű asztalosmunkát végzett.²⁹ 1847-ben Hajek Ventzel ácsmesterrel javíttatták a színház zsindelytetőjét. 1848-ban Hetényi színigazgató összesen 20 pengőforintot vett fel a színház kifestetéséért.³⁰ 1850-ben a zsindelytetőt javították, de az átépítés nem valósult meg.³¹

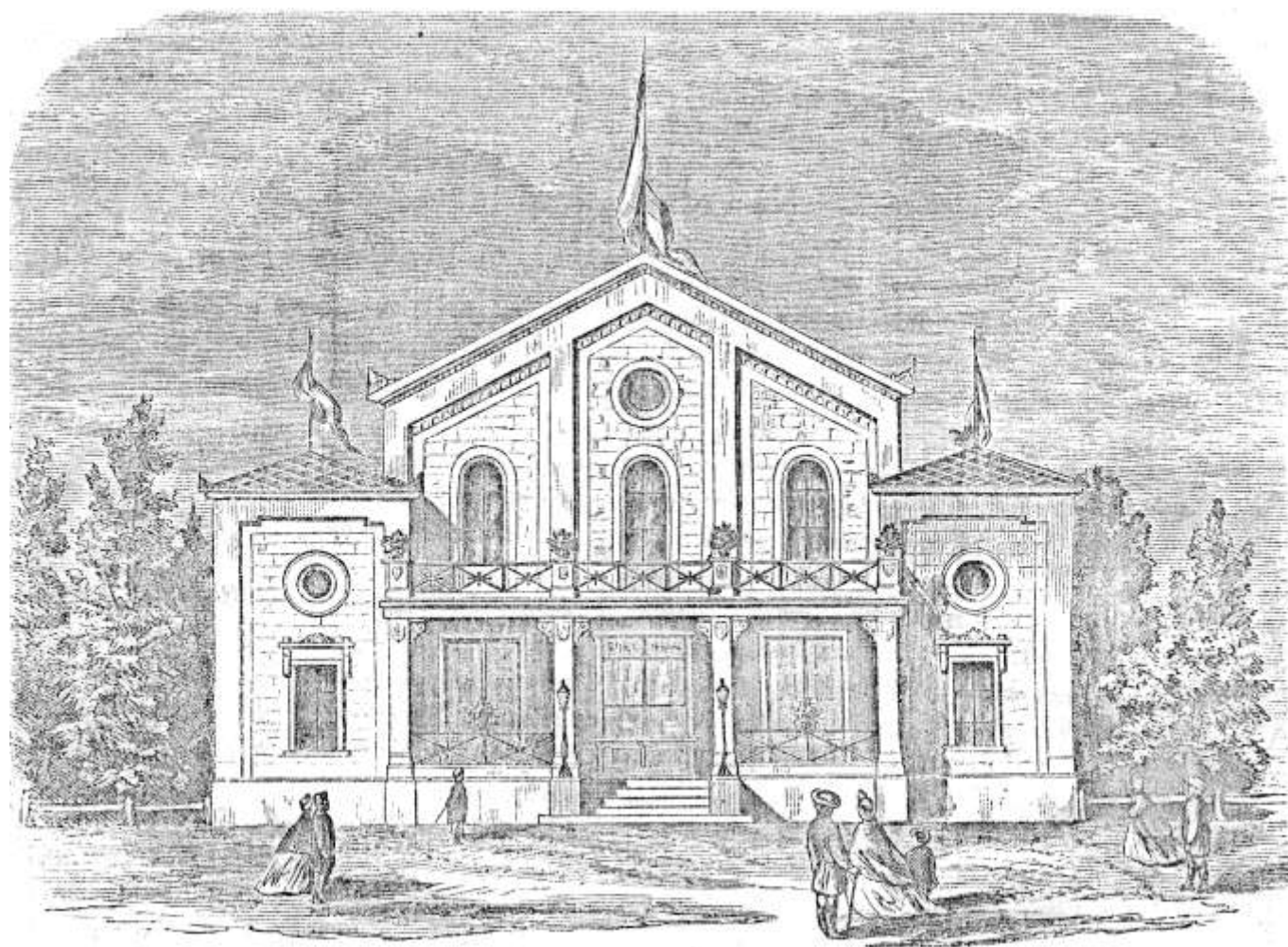
1851-től Écsy László lett a színház pénztárnoka. Az agilis fürdőfelügyelő kezébe vette a színházépítés ügyét. 1852. január 14-én naplójában feljegyezte, hogy a megyefőnök értesítette: felsőbb helyen jóváhagyták, hogy a füredi színház kerületi színház lesz. Ugyanezen a napon Écsy a színházépület átalakításának terveit átadta Varga Lajos főbírónak. Hatalmas összegbe, összesen 5721 forint 10 krajcárba került volna az átépítés.³² Miután Varga La-

jos megtekintette a terveket, Écsy veszprémi iparosokkal és Sturm Károly asztalossal elkészíttette a költségvetéseket.³³

Varga Lajos, a színház felügyelője 1852. január 23-án elküldte az átalakítási terveket a megyefőnöknek, és kifejtette a közsínház működését fenyegető veszélyeket és az átépítés szükségességét:

„itt azonban kötelességemnek tartom előlegesen is megjegyezni, hogy illy nagy építészeti költséget nehezen lehet rövid idő, de néhány év alatt is összehozni; de ezenkívül a' B.füredi Színháznak egyik fő és elkerülhetlen célja volna a' nézőhelyet nyári színházi modorra átalakítani, hogy a' vendégek kényelmesen élvezhetnék a' színészeti időszakot, a' meleg gőz és füst a' felső ablakokon kitódulhatna a' nélkül, hogy a' légvonal a' nézőknek ártalmassá válna.

Nagyságod igen jól ismeri a' füredi publicumot, annyira, mennyire én is ismerem; olly meleg nyári hónapokban attól feszes aestheticus alkalmazást kívánni nem lehet, 's ha netalán követeltetni fog, a' Nemzeti Színháznak szinte azon sorsa lesz, mint jelenleg, hogy jobbára üresen marad, mert a' vendégek inkább kívánják élvezni a' szabad légbeni társalgást és dohányzást. Én ezen álitásomat, hogy valaki higye, nem kívánom erőszakolni, távol legyen tőlem, hogy a' színészeti illedelmet megsérteni kívánjam, hanem jóslatom valósulni fog, hogy ha a' füredi színház valódi nyárias fél aréna formát nem ölt magára, részvétlenül fog maradni, akár-melly társaság is csak egy-két előadással fogja a' publicumot bevarázsolhatni, nyáron át nehezen fog ott tengeni. Ugyanazért a' páholyokat csak fent-szint, hogy a' gőz és füst az abba ülőket ne terhelje, és a' léghuzam a' felső ablakokon szabadon bontakozhassék.

A füredi nyári színház tervrajza (1865)

Mellyre való nézve szerény véleményem az volna, hogy a' B.füredi Színházon csak épen az elkerülhetlen javítások történjenek némelly külső csinosítással, a' Színház a' felső ablakok végett egy öllel magasabbra emeltessék, úgy a' nézőhely a' színpaddal együtt kellően felyebb vétessék, 6 páholy építessék elegendő zárt székkal, az épület teteje pedig új tetőre vétessék, és cseréppel fedessen meg; ezen elkerülhetlen építés is annyiba fog kerülni, hogy ha egy-két év alatt bevégeződhetik, a' soproni kerület és hazafiúságnak becsületére fog válni.³⁴

A levélhez mellékelte magánvéleményét „a' B. Füredi Színház felépítése 's fentartása ügyében”, amelyben pontokba foglalta a színház építészeti hiányosságait, és tervezetet adott az anyagiak előteremtésére:

„Minekutánna tellyes meggyőződéssem, tudomásom az, hogy Nagyságos Főnök úr a' B.füredi Színház célszerű kiigazítása, átalakítása 's fentartatása érdemében mindent elkövet, melly tiszta hazafiú érzetével összhangzásban áll, mindazonáltal nem feltolakodásból, hanem a' Színház érdemében helybeli csekély ismeretemnél fogva kívánom igénytelen nézeteimet elősorolni, melly alapos kimunkálásnak semmi esetre sem tekinthető, hanem inkább csak vázlat és adat a' nagyobbyszerű tervhez, melly szerint a' kérdéses Színház biztosb jövője megalapíthatatik. Következendőkre szorítottam a' vázlatot:

1-ör. A' mostani Színház a' B.füredi fürdővendégek élvezetére meleg nyári napokon nem célszerű, mert falai nagyon alacsonyok, teteje faszindellyel fedve lapos, ez alatt majdnem érintkezésben van a' bolthajtásos deszkázat, következve ezen két vékony borításon a' nap melege áttűzvé, a' színház igen füledté vál, mit az is elősegít, hogy a' nézőhely a' földbe van sülyedve, darabos deszl téglával kirakva.

2-or. Léghuzatot a' nézőhelynek adni nem lehet, melly a' levegőt tisztítsa, mert az ablakok alacsonyan helyezvék, a' világítást kioltaná, és az egészre károsan hatna, mert az ablakok alacsonyága miatt a' nézők és világítás a' léghuzat folyamába jönnének.

3-or. A' legkényelmesebb hely nyárszaki helyhezetből kiindulva a' 2-ik és 3-ik nézőhelyekre szorítatott, ezt tehát változtatni kell.

4-er. A' színpad, a' színészek lakása 's más szeglyuk kamrák a' legelferdítettebb planum szerint épültek, rendeltetésüknek meg nem felelnek.

5-ör. Sindelytető az építészet szögletén – Winkel – annyira alol van építve, hogy még egy nagy hóesés által is ledöntethetik, jövődöre, midőn a' sindely elromlik, könnyebben megtörténhető a' tető leszakadása.

6-or. A tetőt félannyi idő alatt mindig egészen kell újítani, mintha rendes tört szögleten alol kellően lett volna építve, akárhogy foltoztassa a' felülgelő, esőzés alkalmával a' nagy laposság és több helyen való behomorodás miatt mindig hullat, sőt első évben az építés után szinte úgy hullatott, mint jelenleg, melly a' nézőkre sok tekintetből alkalmatlan, káros és ártalmas. De egyik nagy fő hiba az, hogy a' lapos tetőnek évenkénti kijavítása a' Színház csekély jövedelmét majd csaknem felemészti, a' Színház mégis évről [évre] inkább romlik, a' fürdővendégek által mindinkább elhagyatik.

7-er. Illy körülmények között, de nem is a' legcélszerűbb színészeti társaság miatt a' B.füredi Nemzeti Színház elaljasodik 's elenyészik a' nemzet, haza, megye és a' hazafiúság szégyenére eléggé kimagyarázható kárára.

Hogy tehát ezen veszélyes bajon lehessen segíteni, a' Színházat újra kell alkalmazni 's némüleg célszerű változással építeni, és állandó színésztársaságnak biztosítani, 's ezáltal a' fürdővendégeket nagyobb élvezetre vezetni, és így pártolásukat felbuzdítani szükséges.

Az épületen való változtatás az építész feladata, hanem az anyagi segílyt mi módon lehetne előteremteni, az Nagyságod rendelkezése alá tartozik, segítők eszközök volnának ezek:

a) A' füredi Színházat kerületi vagy országos nyári Nemzeti Színházzá alakítani.

b) Segélyt nyújtson a' kerület vagy haza.

c) Az országban létező megyei főnök urak közbejárásával segély szedessék.

d) Magánosok felszólíttassanak, kik kitűnő anyagi jobb léttel bírnak, így például méltóságos gróf Fesztetics Tasillo úr kerestessék meg boldogult édesattya által ígért, de ahhoz el nem készíltetett lépcsők 's oszlop-telepek megadásáért, mit a' nemes gróf meg is fog adni; ezen kelléket a' gőzhajótársaság meghozathatja.

e) Herceg Batthyány, gróf Hunyady, a' tekintetes veszprémi káptalan, gróf Batthyány, gróf Eszterházy Mihály a' téglák és cserép sindely adására; a' Tapolcai járás főbírája eszközölje az illedelem szabad terén, hogy ezen anyagok vagy ingyen, vagy olcsón Füredre szállíttassanak.

f) Nagyvásónyi urodalom birtokosa, Todeszko úr épületfa adásra, a' káptalan és szentmártoni apát szinte somogyi jószágairól épületfát adhatna.

g) A' félben levő Arenát el lehet bontani, mivel a' Színház úgy is nyári színházzá fog átalakítani.

h) A' Tapolcai járás igazgatási főbírája a' körül fekvő helységeket fuvarsegélyre felszólíthatja, minden kényszerítés nélkül eszközölhet szép sükert.

i) Amennyire lehet, mászról is gondoskodhatik és körül is, ha az arena köve elég nem lenne.

k) A' tetőfát Belső Zala megyében lehetne megszerezni és ajándékoztatni herceg Eszterházy által.

l) a' Pest, Buda, Poson, szegedi kereskedőtársulatok és izraeliták szinte nagy segélyt nyújthatnának.

m) A' Nemzeti Színház megkeresendő, hogy a' felesleges decoratiókból, mik a' pesti színháznál nem alkalmazhatók, vagy ingyen, vagy fizetés mellett adja át, úgy is belőlük évenként vagy eladtatik és elromlik.

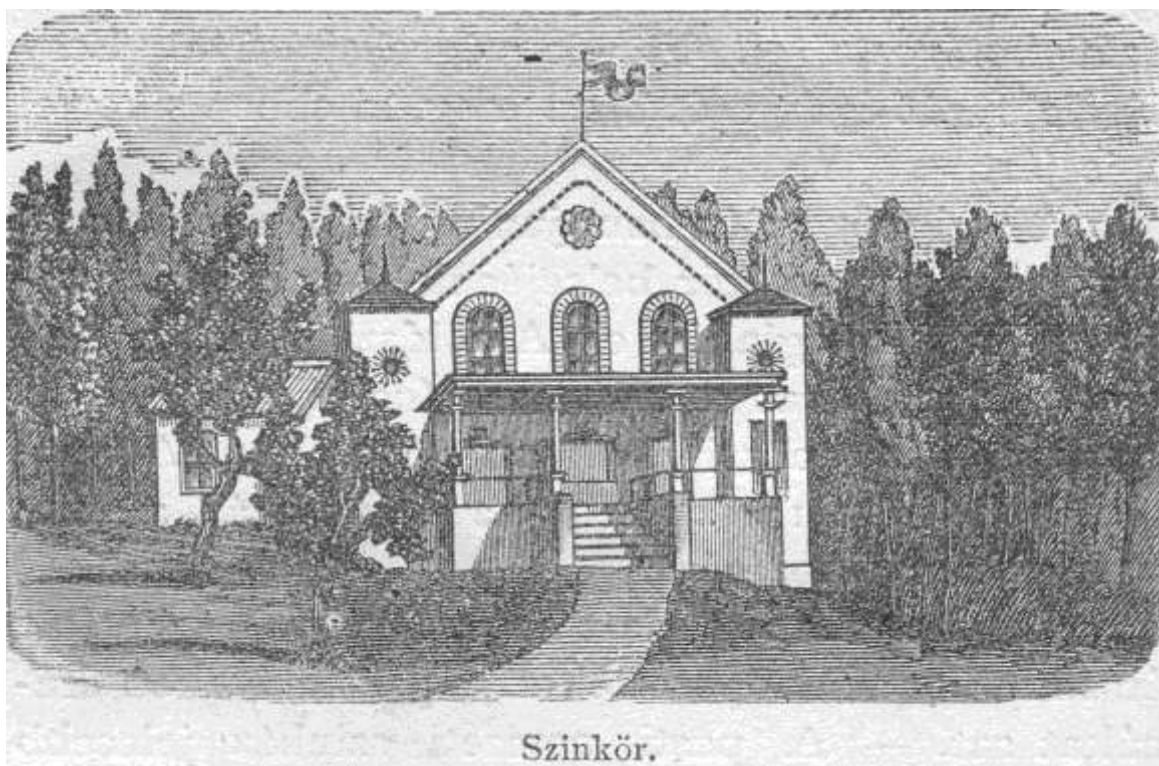
n) Báts megye a' régi és tartozó megbecsülésből kiindulva megkerestethetik, mivel az első építésnél is legtöbb segélyt adott.

o) Zala megye nemesi pénztára leginkább igénybe vehető; emlékezik Nagyságod, hogy több magánszemélyeknek adott segélyt, jelen körülményben kedvesebb, méltánylóbb helyre segélypénzt nem ad, mint a' Nemzeti Színház kijavítására, de én mint Tapolcai járás közigazgatási főbírá-

ja hivatalosan felkérem Nagyságodat, méltóztassék a' rendelkező választmányt járásom részéről felszólítani, mert a' Tapolcai járás, mellynek szinte joga van a' nemesi pénztárhoz, meg vagyok győződve, szívesebben ad segélyt a' nemzeti nyelv ki-pallérozására és illy kitűnő nemzeti érdekre, mint más több egyes hálaadatlan egyének felségélyésére, de ezenkívül nem is cél, hogy kamattal kamatra halmoztassanak, hogy utóbb minden hasznos cél nélkül egy nem remélylett eset vagy rendelet hatás-son kívül tegyen olly nagy mennyiségű közös pénz-összeget, mellyről sokszor magános személyek fel-segélésére olly bőven rendelkezett egy-két egyéni-ség, közhaszonra pedig még egy fillért sem adott, meglehet, hogy utóbb a' legjobb szándék melett, ha akarom, sem adhat.

p) Ha az Arena, melly már pusztulásnak eredett, de nem is használtatott, használtatnék színielőadá-sokra és el nem bontatnék, tulajdon köfjéjtőmön in-gyen fogok elegendő követ adni a' Színházhoz, a' helyre hozásról minden vétkes zsarolás nélkül a' vidék népe, ki a' magyar nyelvnek szíves pártolója, fog szíves indulatból gondoskodni.

9. Szükséges, hogy program készítsék, ezt Nagyságod jó tapintása legkiemelőbb kellősséggel teheti, a' Tapolcai járás főbírói hivatal pedig Nagyságod rendelete által oda utasíthatatik, hogy ott is zörgessen, hova a' program el nem juthat.”³⁵

A füredi nyári színház ábrázolása 1878-ból

1852-ben Ferenc József látogatása miatt felújították a színházat. Varga Lajos főbíró, a színház felügyelője kifestette a színházat. Díszes, bársonnyal bevont páholy készült az uralkodó, páholyok és vörös posztóval bevont zárt székek a kíséret részére, és a színház új világítást is kapott: színpadi és fali lámpákat, csillárt szereltek fel. A teljes átépítéshez szükséges hatalmas összeget azonban a megváltozott politikai viszonyok között nem sikerült előteremteni.³⁶

Ha 1846-ban véglegesen felépítették volna a nyári színkört, akkor a kőszínház sorsa már akkor megpecsételődött volna. Az 1846-os döntés és azt követő hat esztendő alatt történtek egyértelműen bizonyítják, hogy Varga Lajos főszolgabíró, Écsy László főrdőfelügyelő, Bogyay Lajos megyefőnök megkísérelték a kőszínház megmentését, s ha nem is bontatták le, egy időre ejtették az Arénát. Az új színkör felépítésével azonban eldőlt a színház sorsa, 1861-től megszűnt eredeti funkciója. A színgazgatók 1868-tól nem fizettek bérleti díjat a kőszínház után.

A kőszínház épületének megtartásáról, hasznosításáról nem mondtak le rögtön. Huray István, a színkört építő bizottmány jegyzője Zala megye alapítványi pénztárakat kezelő bizottmányához írt levelében bejelentette az új színkör építésének megkezdését, és kérte, hogy a színkör felépülte után a régi színház épületét engedje át a bizottmány, hogy abban a földszinten földött sétány és társalgó, az emeleten pedig bérzobák létesülhessenek.³⁷ A kőszínház épületének átalakítása 1867-ig volt napirenden a főrdőbizottságban, amikor társalgó terem és könyvtár helyiség létesítését javasolták benne.³⁸ Miután a régi színház épületének becsértékét a színkört építő bizottmány 1868-ban megkapta, az ügy lezárult.³⁹ A tervbe vett funkciók 1879-ben az előző évben lebontott kőszínház helyén felépített gyógyterem által valósultak meg.

Az új színkör felépítése (1860–1870) és Écsy László intendáns

Ha egyszer minden részletében bizonyítható lesz, hogy – a füredi szőlő-borkultúrát megújító Varga Lajos főszolgabíró mellett – Écsy László főrdőigazgató volt a 19. századi Balatonfüred legjelentősebb polgára, akkor szó esik majd a füredi színház melletti intendánsságról is.

Écsy László magánéletének tragikus fordulatai ellenére is példás családfő, akinek a nevelt lánya volt Écsy (Rigler) Antónia, a költő Endrődy Sándor felesége. A balatonfüredi gyógyfürdő reformkori és

polgári kori története összeforrott Écsy tevékenységével. A főrdő történetében 54 éven át az állandóságot és a folytonosságot képviselte, amit naplójának fennmaradt részei bizonyítanak. Ő tartotta össze azt a nagy „családot”, amelyet a főrdő alkalmazottai, a főrdőtelepi boltok bérlői, a villatulajdonosok és a főrdővendégek alkottak. Megbízhatósága, lelkiismeretessége, szívóssága és hivatalnoki precizitása következtében egyre több funkcióban tevékenykedett eredményesen. Főrdőfelügyelő, majd főrdőigazgató, a tihanyi uradalom tisztiszekének tagja, a főrdőbizottság jegyzője, a Balaton Gözhajózási Társaság igazgatója, a füredi római katolikus iskolaszék világi elnöke, az arácsi Széchényi kastélyban működő Szeretetház igazgatótanácsának elnöke, egy időben Jókai Mórral társelnöke, emellett az író füredi villaszomszédja és barátja.⁴⁰

Eddigi ismereteink szerint a Győr megyéből elszármazott Écsy László, a füredi savanyúvízi gyógyfürdő 1835-ben kinevezett főrdőfelügyelője 1860-tól lett a füredi színházi ügyek fő intézője. Roboz István 1865-ben azt írta, hogy 1860-ban a főrdővendégek bizottmányt alakítottak és Écsy Lászlót kikiáltották a színkör építészeti igazgatójának.⁴¹

A színházak látogatására minden alkalmat megragadó Écsy már korábban összekötetésbe került a füredi színház ügyével. Az első nyári színkör 1841-ben kelt „alapító okirat”-ának fogalmazványa Écsy László kezeirása, tehát a főrdővendégek megbízottjaként ő eszközölte ki a tihanyi apáttól a színkör telkét.⁴²

1851-től Némethy Pál főrdőtelepi gyógyszerész-től átvette a színház pénztárnokságát. Az első évi számadása három tételből állt: a színház javára adott előadás 140 ezüstforint bevételt hozott, Drexler Máténak, a színház gondnokának pedig kifizette 20 forint járandóságát.⁴³

Écsy 1851. december 14-én levelet írt Bogyay Lajos megyefőnöknek, amelyben egy igazgatóválasztmány kinevezését kérte a füredi színházhoz. Elnökének Bogyay Lajost, alelnökének a fáradhatatlan Hertelendy Károlyt javasolta, de a munka dandárja reá várt volna, amit eltökélten szándékozott végezni: „bocsásson meg a' bátorságomért, de én olyan vagyok, ha valami reám bízatik, nem nyugszom, még czélt nem érhetek” – zárta a megyefőnöknek írt levelét.⁴⁴

1852 januárjában elkészíttette a kőszínház átalakításának terveit, majd ismét levelet írt Bogyay Lajosnak: „Nagyságos Úr! Ha megengedi, egy pár szót írok, minthogy őszinte valva a' füredi színház

jövője érdekel annyiból, mert ennek virágzásával füredi fürdő előmenetele – 's kedves Zala megye dísze emelkedik.” Gyakorlatiasan részletezte a színház átépítésének menetrendjét. Tanulva az elődök hibáiból, a terveket közszemlére akarta kitenni a fürdőirodában, hogy a szükséges változtatások végett megbírálhassák. Az anyagiak összegyűjtését a megyefőnöktől várta, akit siker esetén a második alapító címével kecsegtetett: *„a' munka jövő ősszel így elkezdehetnék – azalatt pedig a' kellő anyagok megszerezethetnének, a' mesteremberekkel a' szerződések megkötethetnének, szóval az előkészület megtétetnék, akkor igen hiszem, hogy füredi fürdőben olly színház készülne, melly Zalának díszire állana – azalatt Nagyságos cs. k. Főnök Úr a' kerületbe minden factort mozgásba hozna – szóval gyűjtetne – én pedig a' terv kivitelére 's annak felvigyázására, ha csekély személyem által szolgálhatok, Nagyságod parantsát mindenkor szerentsémnek tartom, mert füredi fürdőért s Zaláért mindent, míg az ügynek élén oly nagylelkű 's fáradhatatlan buzgalmú férjfiú áland, mint Nagyságod, kiről máris el lehet mondani, hogy a' füredi színház második alapítója”*⁴⁵

Mindössze két és fél héttel előbb, 1852. június 12-én szerzett tudomást az uralkodó Füredre érkezéséről.⁴⁶ A kor technikai színvonalához képest hallatlanul rövid idő alatt megszervezte a nagy reprezentációt, Ferenc József császár fogadását. Hetek alatt a fürdőtelepen minden felújítottak, újra cseréltek. A legnagyobb látványossághoz, a fürdőtelep

esti kivilágításához 600 agyag gyertyatartót készítettek az aszfóli téglaégetőben és 15 ezer db fagygyúval töltött tégelyt rendeltek Hofman Lipót keszthelyi szappanosmestertől.⁴⁷ Őfelsége a fogadtatásért *„megelégedését nyilvánítja”*, a kőszínház átalakítása azonban elmaradt.⁴⁸

Écsy az 1855-től évente egy alkalommal ülésező fürdőbizottság jegyzője lett. Ő volt a fürdőbizottság számadója, és ő szerződtette a színtársulatokat, ezért ő levelezett Latabár Endrével is.⁴⁹

Füreden 1858-tól napirendre került egy új színpör építése.⁵⁰ A fürdőbizottság 1860. augusztus 16-i jegyzőkönyve szerint: *„A szellemi fürdői élvezet, mely legfőképp a színészet által eszközöltetik, arra bírta a közönséget, hogy a színpör, mint kedvencz helyét czélszerűen átalakíttassa, esső és viharoktól megóvjá...”*⁵¹ Ekkor Huray István orvos, a színpör építő bizottmány jegyzője Zala megye alapítványokat kezelő választmányától kérte a régi színpörépület haszonvételének átengedését, hogy annak jövedelmét is az új színpör építésére fordíthassák. *„Évről évre szaporodik a' fürdői közönség száma, mindig inkább növekszenek e' közönségnek igényei, 's ha a' többi európai fürdőket csak néműleg is meg akarjuk közelíteni, nem szabad tespednünk, sőt iparkodnunk kell, hogy hazánknak e kies fürdőhelyét eddigi hírében, nevében megtartsuk, gyarapítva emelhessük, mindez azonban csak közös erővel, összevetett vállakkal sikerülhet!”* – írta levelében.⁵²

A nyári színház 1906-ban

A színkör Frey és Gerster pesti építészek tervei alapján adakozásból épült. Tervrajzát közölte a *Hazánk s a Külföld* című lap 1865. évi 30. száma. A tihanyi uradalom építési anyagokkal, Molnár György színigazgató a színtársulat egy évi járandóságának átengedésével járult hozzá a színkör felépítéséhez, de 1863-ban 1000 forint kölcsönt is fel kellett venni.⁵³ A színkört Écsy László irányítása mellett a fürdőtelepi építkezéseken kipróbált mesterek építették fel: Fröhlich István kőműves, Holesz Ferenc és Vízler János ács, Sturm Károly asztalos.

A fürdőbizottság 1861. szeptember 12-i ülésén elhangzott, hogy a színkör építése a befejezés felé halad. Jalsovics Aladár, a fürdőtelepi kerek templom lelkésze 1878-ban írta a szerinte 1862 júniusában megnyitott új színházépületről: „*A tágas színkör belsejének két oldalát csinos páholyok foglalják el. A földszinti tér az első, másod, harmadrangú üléseket foglalja magában. A tágas karzat a színpad átellenében van. A színkör épületében 12 szoba és két konyha áll a színtársulat rendelkezésére.*” (A színkört valójában már 1861. július 6-án megnyitották, amint arról Györök György lapja, a *Balaton-Füredi Napló* 1861. július 8-i számában tudósított.)⁵⁴

Az Écsy napló szerint 1863. június 8-án megkezdődött, június 15-én befejeződött a színkörtető

építése. 1863-ban június 21-én tartották az első előadást. Anna-napon hosszú bejegyzés került a naplóba: „*Füred nagy napja itt van. A fürdőszak tőpontját éri. Nép a népen, annyi a vendég ezen a napon. Ritka esztendő volt, mint most, igaz, hogy az idő is igen kedvező volt. A színház tömve, az étcsarnok tele. A táncterem fényes táncos és táncosnékkal tele.*”⁵⁵ 1870-ben a színkör építésének befejezéseként Écsy a régi színházépület eladásából származó 442 forintos bevételt a homlokzat építésére fordította.⁵⁶

Écsy László fürdőigazgatóságának utolsó éveiben külön színházi számadás készült, azonban a gyógydíjpénztár egyre növekvő hiánya miatt a színészek járandóságát a felére csökkentették.⁵⁷ A hiányt legtöbbször Écsy pótolta kölcsöneivel, és a Rigler árváknak, Écsy Antóniának és testvéreinek a tőkéje is a fürdőbizottságnál kamatozott.⁵⁸

A színészek hálával gondoltak a sorsukat mindig szívén viselő intendánsra. 50 éves jubileumán, 1885-ben a füredi színtársulat megajándékozta egy fotóalbummal, amelyben az első fotón az ünnepelt, azután Geröfy Andor színigazgató, majd 100 színész, köztük ifj. Prielle Kornélia, Szerdahelyiné Prielle Kornélia, Latabár Kálmán, Feleky Miklós, Felekyné Munkácsi Flóra, Molnár György, Bényei István, Follinus Aurél fotója következik, akik Füreden játszottak vagy köszöntötték az ünnepeltet.⁵⁹

A nyári színház az 1910-es években

Az ajánlás szövege: „*Emlékül nagyságos Écsy László úrnak ötvenéves jubileuma alkalmából Geröfy Andor színtársulata és a magyar színészek. Balatonfüred, 1885. augusztus 17.*” A füredi színjátszás története szempontjából nagy értékű albu-

Jegyzetek:

- 1 Magyar Országos Levéltár (MOL). Helytartótanácsi levéltár. Departamentum sanitatis. 1840. Fons 7. Pos. 2.
- 2 MOL Helytartótanácsi levéltár. Departamentum sanitatis. 1841. Fons 7. Pos. 1.
- 3 Veszprém Megyei Levéltár (VeML). Tihanyi Apátság Levéltára (TAL). Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 36.
- 4 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 35.
- 5 MOL Helytartótanácsi levéltár. Departamentum sanitatis. 1842. Fons 7. Pos. 2.
- 6 Zala Megyei Levéltár (ZML). Zala vármegye közgyűlési iratai, 3007/1842.
- 7 ZML Megyefőnöki iratok. 1852. VI. A. 15. (51. doboz.)
- 8 ZML Megyefőnöki iratok. 1852. VI. A. 15. Némethy Pál színházi pénztárnok számadása 1845–1850. (51. doboz.)
- 9 Uo. 2. mell.
- 10 Uo. 7. sz. mell.
- 11 Uo. 8. sz. mell.
- 12 Uo. 8. sz. mell.
- 13 Uo. 3. sz. mell. Czindery Lászlóról van szó.
- 14 Itt köszönöm meg Schildmayer Ferenc építészmérnöknek, helytörténeti kutatónak az építészeti fogalmak magyarázatával adott segítségét.
- 15 VeML TAL Savanyúvíz felügyelői számadások és számadási okmányok, 1842-től.
- 16 VeML TAL Savanyúvíz felügyelői számadások, 1842. 375. sz. – Uo. 1843. 396. – Uo. 1844. 387.
- 17 VeML TAL Savanyúvíz felügyelői számadások, 1845. 378. – Hazánk s a Külföld, 1865. 30. sz.
- 18 VeML TAL Savanyúvíz felügyelői számadások. 1847. 581. sz. mell.
- 19 Magyar színházművészeti lexikon. Főszerk. Székely György. Szerk. Török Margit. Akad. Kiadó. Bp. 552.
- 20 Bencés Rend Pannonhalmi Levéltára (BRPL). TAL Acta recentiora. Panaszok, javítások s szépítések jegyzőkönyve 1836–1840.
- 21 Honderű, 1845. 2. sz. (nyárhó 22.) 56–57.
- 22 Hazánk s a Külföld, 1865. 30. sz.
- 23 Vö. Beér Gyula: A balatonfüredi két színház. Göcseji Helikon. 4. (1972) 17–64. – Még korábbra, 1845 végére teszi „az első füredi állandó színpad” felépítését Hudi József: A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861). Balatonfüred, 2008. 75, 78.
- 24 MOL Helytartótanácsi levéltár. Departamentum sanitatis. 1846. Fons 7. Pos. 2.
- 25 ZML Megyefőnöki iratok. 1852. VI. A. 15. (51. doboz.)
- 26 ZML Megyefőnöki iratok. 1852. VI. A. 15. Némethy Pál számadása, 1845–1850. 1., 13. sz. mell. – Uo. Némethy Pál és Écsy László számadása 1848–1851. (51. doboz.)
- 27 Uo. 9. sz. mell.
- 28 Uo. 5. sz. mell.
- 29 Uo. 4., 6. sz. mell.
- 30 Uo. 10., 11. sz. mell.
- 31 Uo. 14. sz. mell.
- mot 1963-tól a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum őrzi.⁶⁰
- Écsy négy évvel később nyugdíjba vonult és lemondott az intendánsi tisztéről.⁶¹
- 32 Écsy László fürdőigazgató naplói, 1850–1852, 1856. Szerk., bev. tanulmányt írta Katona Csaba. Balatonfüred, 2008. 120.
- 33 Écsy 2008. 126–127
- 34 ZML Megyefőnöki iratok. 1852. VI. A. 15. 733/1852. (51. doboz.)
- 35 ZML Megyefőnöki iratok. 1851. VI. A. 15. 733/1852. .///. melléklet. (51. doboz.)
- 36 VeML TAL Savanyúvíz felügyelői számadások, 1852. – Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Veszprém, 1988. 694.
- 37 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 21.
- 38 VeML A balatonfüredi fürdőbizottság jegyzőkönyve, 1867. szeptember 5. 3. p.
- 39 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 21.
- 40 Lichtneckert András: Écsy László fürdőigazgató és naplója. In: Lichtneckert András: Écsy László balatonfüredi fürdőigazgató naplója 1863–1892. Balatonfüred, 2008. 9–20. – Katona Csaba: A füredi Savanyúvíz az 1850-es években – egy szürke hivatalnok izgalmas naplója a Bach korszakból (1850–1852, 1856). In: Écsy 2008. 7–25.
- 41 Hazánk s a Külföld, 1865. 30. sz.
- 42 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 36.
- 43 ZML Megyefőnöki iratok. 1852. VI. A. 15. (51. doboz.)
- 44 ZML Megyefőnöki iratok. 1851. VI. A. (45. doboz.)
- 45 ZML Megyefőnöki iratok. 1852. VI. A. 15. (51. doboz.)
- 46 Écsy 2008. 149. – Sörös Pongrácz: A tihanyi apátság története. II. 401–404. – Bertók Gyula: Császári látogatás Füreden 1852-ben. Füredi História. VIII. évf. (2008) 1. sz.
- 47 VeML TAL Savanyúvíz felügyelői számadások, 1852. 593., 665. sz. mell.
- 48 Écsy 2008. 152.
- 49 Lichtneckert 2008. 79, 82, 84, 85, 86, 91.
- 50 Zákonyi 1988. 703–708.
- 51 VeML A balatonfüredi fürdőbizottság jegyzőkönyve, 1860. augusztus 16. 2. p.
- 52 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 21.
- 53 VeML A balatonfüredi fürdőbizottság jegyzőkönyve, 1862. augusztus 27. 2. p. – Uo. 1863. augusztus 30. 3. p.
- 54 Jalsovics Aladár: A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei 1878. jav. kiad. Balatonfüred, 2008. 99. Szerk. és a bev. tanulmányt írta Lichtneckert András.
- 55 Lichtneckert 2008. 37–38, 43.
- 56 VeML A balatonfüredi fürdőbizottság jegyzőkönyve, 1870. szeptember 4. 1. p. – Uo. 1871. szeptember 5. 2. p.
- 57 Uo. 1885. szeptember 5. 4. p. – Uo. 1888. szeptember 1.
- 58 Uo. 1885. szeptember 5. 3. p. – Uo. 1889. szeptember 4.
- 59 A fotóalbumban 22 db azonosítatlan kép van. – Veszprémi sajtó a jubileumról: Veszprémi Független Hírlap. V. évf. 33. sz. 1885. augusztus 15.
- 60 Geröfy Andor balatonfüredi színtársulata. Fotóalbum. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 1. sz.: 77.213. Pecsét: Balaton Füredi Fürdő Intézet Igazgatósága, 1885. aug. 31.
- 61 Lichtneckert 2008. 258. – VeML A balatonfüredi fürdőbizottság jegyzőkönyve, 1889. szeptember 4.

ÁCS ANNA

SÖPRIK A FÜREDI UTCÁT, MASÍROZNAK A KATONÁK

Az új magyar népdalstílus füredi bölcsője

A kedves olvasó bizonyára kétkedéssel fogadja a cikk címét, nyomdahiába vagy szerzői tévedésre gondol, hiszen a dal címét nem így ismeri és Balatonfüredet, különösen annak magasabb társadalmi rétegeket vonzó fürdőtelepét sem kapcsolja össze a népi kultúrával, a népdallal. Bármily hihetetlen, a *Söpri a pápai utcát* címmel elhíresült, máig ismert és kedvelt dal eredete Balatonfüredhez köthető és csak részben Pápához. Tény, hogy elsőként *Söpri a füredi utcát* kezdőssorral 1848 tavaszán jelent meg Erdélyi János *Népdalok és mondák* című kiadványsorozatának harmadik kötetében.

Erdélyi 1848. március 15-én keletkezett a sorozat harmadik, egyben utolsó kötetének előszavát. Vajon munka közben értesült-e a forradalmi eseményekről? A szöveg ismeretében egyértelmű a válasz: még nem. Erdélyi így írt: „*Midőn a Kisfaludy Társaság címe és tekintélye alatt megindított Népköltési Gyűjtemény jelen harmadik kötete világ elé megy, be van fejezve az első folyam, vagyis az, melly az időnkénti beküldésekből, úgy a hogy összeállítva, kiadathatott. Ennyi az eredménye néhány év előtti felszólalásunknak; igen elég arra, hogy tanúságot tegyen a népköltészetnek keletéről irodalmunkban...*” Az idézett sorok írója korának sikeres költője s a XIX. század magyar művelődéstörténetének egyik meghatározó egyénisége volt. A paraszti származású, jogi végzettségű férfiút, akit a Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben levelező tagjai közé fogadott, a magyar népköltészeti gyűjtés úttörői közt tartjuk számon. Herder szellemében a népi gyökerű nemzetteremtés programjával kezdte gyűjtőmunkáját és tevékenységével hozzájárult a népies költészet diadalra jutásához. 1841-ben a barátjához, Szemere Miklós ügyvédhez, költőhöz írt levelében ekként fogalmazta meg célkitűzéseit: „*Erős szándékom a magyar népdalokat valaha egy testben kiadni, azokat, melyek szerző, idő és hely nélkül, vadvízként buzognak föl a nép költészeti szelleméből, még pedig hangjegyekkel együtt.*” 1842. január 22-én a rangos, a nemzeti irodalom ügyét felvállaló Kisfaludy Társaság tagja lett.

Székfoglalóját, nem véletlenül, *Népköltészetről* címmel tartotta meg. Egy év múltán, már a társaság titkáraként őt bízták meg a „*népies költészet termékeinek*” összegyűjtésével és kiadásával. Elsősorban neki köszönhető, hogy a társaság még abban az esztendőben országos népköltészeti gyűjtést hirdetett. Erdélyi felismerte a népköltészet esztétikai értékeit, kiemelte eredetiségét, egyszerűségét. Ebben bizonyára segítségére volt gyermekkori élményvilága. Maga is kiválóan énekelt, diákként a sárospataki kántusban külön értékelték szép tenorját. Erdélyi viszont alig gyűjtött népdalt, egyéb fontos munkára vállalkozott. 1844 januárjában előfizetési felhívást tett közzé a *Népdalok és mondák* című kötetre. A kiadáshoz maga teremtette meg az anyagi alapokat. A felhívás széles társadalmi rétegek érdeklődését keltette fel, majdnem tízezer népdalt küldtek be. Erdélyi impozáns anyagból válogathatott, amit maga rendezett sajtó alá, ő szerkesztette és adta ki a köteteket a Kisfaludy Társaság megbízásából. Az első kötet 1846-ban jelent meg, rá egy évre a következő, a harmadik, a Pesten, Beimel Józsefnél nyomtatott kötet pedig 1848-ban. A könyv a forradalmi tavaszon került az olvasók kezébe, a dalok tömkelegében a *Söpri a füredi utcát* kezdőssorral.

Erdélyi a dalokat tematikájuk szerint csoportosította. Az előszó után a szerelmi dalok következtek, aztán a bordalok, majd a gúnydalok, hadi és katonadalok, nemzeti dalok, románcok és „rokon”, végül a vegyes dalok. A kötet második részében húsz mondát közölt. Lezárásként azt a *Hazafi-dalt* jelentette meg, amely március 20-án, „*Pest megye gyűlésén a szabad föld*” kihirdetésekor hangzott fel. Ennek közzététele, utólagos beiktatása egyértelmű tisztelgés a forradalom vívmányai előtt.

A mai kutató a *Söpri a füredi utcát* című dalt értelemszerűen a hadi és katonadalok között keresi, persze hiába. Erdélyi azt – más, természetesen elfogadható logikával – a szerelmi dalok közé sorolta, e csoportban a 7-es sorszám alatt leljük fel. A dal szövege:

Söprik a füredi utcát,
Masíroznak a katonák.
Tizenhat esztendő barna kis lány
Megyen a regement után.

Hová hová, barna kis lány?
Kérde tőle a kapitány.
Ne kérde azt hej huj, fő kapitány,
Megyek a szeretőm után.

Nem is leány, ki nem barna;
Nem is legény, ki nem nyalka,
Nem menyecske, hej huj, ki nem csalfa,
Ki az urát meg nem csalja.

Rögtön feltűnik, hogy a dal nem a pápai utca söpréséről szól, mint ahogy már megszokhattuk az utóbbi másfél évszázadban. Viszont a szöveg alatt Erdélyi közlésénél ott szerepel a gyűjtés helyeként Pápa. Bereczky János népzene kutató is feltette a kérdést, miszerint a dalban szereplő füredi helymegjelölés netán tévedés lenne. Bereczky a válaszadáshoz az MTA Kézirattárában tanulmányozta a Kisfaludy Társaság népdalgűjteményét. Megtalálta a beküldött dalszöveget és egybevetette az Erdélyi által publikálttal. Felfedezte, hogy Erdélyi két helyen is változtatott – ugyan mértékkel – az eredeti szövegen. A dal negyedik sorában a *ballag* szót *megyen*-re cserélte, a hetedikben pedig a kapitány elé illesztette a *fő* jelzőt. Bereczky megtalálta a beküldő kísérő sorait is, amelyek még egy dalra, az Erdélyi kötetében 6-os sorszámmal szereplő *Kiöntött a Duna vize messzire* kezdősorára is vonatkoznak. (E dal utolsó szakaszát érdemes idéznünk helytörténeti vonatkozása okán: „Nincsen kedvem, mert elvitte a gólya, / Mert ott jártam, a hol nem kellett volna. / Lesz még kedvem, majd elhozza a szélvész, / Füred alatt, Füred alatt, majd kifogja a révész.”) Íme a kísérősorok: „Ezen dalok jobb részint B. füred vidékéről valók, s elfoglaltságom hátráltat csak hogy többekkel nem szolgálhatok. Egyébiránt ajánlván magam a nagy érdemű Tekintetes Urnak kegyébe maradok Pápán a Tekintetes Urnak kész szolgálója Kutasi Ferencz. I évi növ. pap.”

Kutasi Ferenc 1823-ban Balatonfüreden született, november 17-én keresztelték. Édesapja Kutasi Mihály közbirtokos, vagyis kisbirtokos nemes,

édesanyja Pálfi Zsuzsanna. A helyi hagyományok szerint négy keresztszülőpárja volt. Gondos nevelésben részesülhetett, otthon készíthették fel a gimnázium első két évének tananyagából. A fiú az 1837/38. tanévben syntaxista veteránusként, azaz a latin nyelvben már második éve mondattant tanulóként a gimnázium felsőbb, III. osztályába iratkozott be Pápán a hírneves Református Kollégiumba. 1839 augusztusában a gimnázium növendékeinek névsorában a jelesek, egy évvel később már a kitűnők között találjuk. A gimnázium elvégzése után Pápán maradt, 1841/42-től a teológiai akadémián tanult, az egyházi pályára készült. A városból küldte be Erdélyinek az otthon gyűjtött dalokat. Erdélyi figyelmetlensége lehetett, hogy a kötetben a dalok alá nem a gyűjtés, hanem a beküldés, a postázás helye került.

Kutasi Ferenc nem keltezte levelét, viszont Bereczky a Kisfaludy Társaság leltárkönyvében rábukkant a beérkezés dátumára. 1846. július 6-án kapták kézhez a két dalt. Kutasi ekkor már az ötödik évfolyamot zárta a teológián Pápán, tehát Bereczky „I. évi növ. pap” olvasata téves, hiszen Kutasi a VI. tanévet kezdhette ez év őszén. A dalok szövegét – kottáját sajnos nem, de feltehetőleg a ma is ismert dallammal énekelhették – feltételezhetően még az előző év nyarán vagy a tanév valamelyik szünetében jegyezte le, illetve emlékezetből is leírhatta iskolavárosában.

A dal kétségtelenül a szabadságharc előtti kétéves három évben keletkezhetett, állapítja meg Bereczky János. Talán éppen Balatonfüreden, de legalábbis a Dunántúlon. A maga módján terjedni

kezdett, méghozzá a szokásosnál gyorsabban. Ennek magyarázata lehet a férfiakat hadba szólító idő, a szabadságharc. E népdal sokféle helynév-variánssal és viharos sebességgel szinte végigsöpört az egész országon, mert, miként Bereczky fogalmazott: az egész ország közös életérzése kapott hangot benne. Hatalmas népszerűsége tette szert, fogalmazhatunk így: népdalsláger lett, összeforrt a hősi időkkel, később azok emlékével. A szabadságharc bukását követően bekerült szinte minden népdalkiadványba és kéziratos gyűjteménybe a Kárpát-medence magyarok lakta térségeiben.

A Balatonfüredhez oly sok szállal kötődő Jókai Mór életművéből sem maradhatott ki. Jókai nem pápai diákként ismerhette meg, nem is később, balatonfüredi nyaralótulajdonosként. A szabadságharc sodrában figyelhetett fel a dalra, amelyet aztán később beépített műveibe. Hőseivel a szabadságharc 1849. évi eseményei során énekeltette. A *Világszép leányok* című, 1893-ban Jókai színművei között nyomtatásban megjelent, három felvonásos „énekes népszínmű” I. felvonása a Bihar vármegyei Bozonka faluban játszódik. A huszárnak öltözött, a falujabeli legények után hadba vonuló Zsuzsi énekli a *Söprik a pápai utcát* kezdetű dalt. Jókai kései regényében, az 1901-ben írt, de csak 1912-ben kiadott *A mi lengyelünkben* szerepel még a dal. Az utolsó lövések a szabadságharcban című fejezetben. A komáromi vár kapitulációjakor a várat elhagyó katonákat sirató ezerkétszáz lány ajkán így kelt életre a dal: *Söprik a komáromi utcát ...*

A dalnak a történelmi, emocionális és irodalomtörténeti jelentőségén túl népzene-történeti jelentősége is van. A történelmi viszonyok különleges alakulása révén döntő szerepet kapott a magyar népzene új stílusának, új dallamszerkezetének, az architektonikus szerkezetnek kialakulásában. Ez a szerkezet az 1830-as évektől megerősödő, a korai népszínművekhez köthető népies műdalokat jellemezte. A színpad ismerte az új dallamszerkezetet, a nép viszont nem. A forradalmi idők hidalták át ezt a szakadékot a „műkultúra” és a népi kultúra között éppen ezzel a dallal. A szabadságharc nagy zsongásában formálódott az új nóta, az új magyar népdalstílus. S hogyan kapcsolódik e valóban gyors és lélekemelő folyamathoz éppen Balatonfüred, pontosabban Füred fürdő? Élénk fürdőélete és 1831-ben megnyílt állandó színháza révén, ahol intenzíven találkozhatott a népies műdalt terjesztő színház és az e dalokat megkedvelő, terjesztő nemesi-értelmiségi-paraszti réteg. A nóta dallama bizo-

nyíthatóan népszínművi eredetű (bár konkrétan füredi adat nincs erre vonatkozóan, de bízunk abban, hogy a későbbi kutatás erre is fényt fog deríteni), és a ráhúzott népi szöveget éppen Balatonfüredről illetve a vidékéről jegyezték fel elsőként. Bereczky János Kutasi dallejegyzésének és Erdélyi János által való közlésének értékéről e sorokat vetette papírra: „*Nem tudunk kitérni a merész meggyőződés alól, hogy Kutasi Ferenc első éves papnövendék ezúttal csakugyan in statu nascendi (azaz kialakulásakor, a születés pillanatában. A szerk. megjegyzése) kapott el valamit. A pápai barna kislány nótája – melyet aztán szabadságharcunk szétzór az egész országban, s mely így oly messzeható folyamatok kovászává válik – nem indult el, mert nem is indulhatott el máshonnan, mint Balatonfüredről...*”

Végezetül illik röviden szólnunk a füredi születésű pápai papnövendék, Kutasi Ferenc életpályájának alakulásáról. 1847-ben fejezte be tanulmányait Pápán. Élete végéről, 1882-ből van csupán további adatunk róla. Ekkor, messze szülőhelyétől a Mezőföldi Református Egyházmegye tanácsbírája, egyúttal Mezőkomáromban lelkész, s fia, ifj. Kutasi Ferenc van mellette segédlelkészként. Kutasi Ferenc nem is sejtette, milyen fontos tettet vitt végbe az utókor számára balatonfüredi népdalgűjtésével, eleget téve a Kisfaludy Társaság felhívásának.

Felhasznált irodalom:

Magyar Népköltési Gyűjtemény. Népdalok és mondák. Harmadik kötet. Szerkeszti és kiadja: Erdélyi János. Pest, 1848.

Erdélyi János. In: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái II. kötet. Budapest, 1893. /1387–1395/

Bereczky János: A pápai barna kislány nótája. In: Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulójára. Szerkesztette és az előszót írta: Kriza Ildikó. Budapest, Néprajzi Társaság 1998. /172–191/

Jókai Mór: *A mi lengyelünk*. Budapest, 1994.

Jókai Mór: *Világszép leányok*. In: Jókai Mór Összes művei. Színművek. Budapest, 1893.

A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Szerkesztette: Köblös József. Pápai Református Gyűjtemények. Pápa, 2006.

A Dunántúli Reformált Egyházkerület névtára 1882-ik évre. Pápa, 1882.

Ezúton köszönöm meg a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára igazgatójának, Dr. Hudi Józsefnek és Balatonfüred református lelképásztorának, Miklós Ferencnek a kutatómunkámhoz nyújtott szíves segítségét.

TÓTH-BENCZE TAMÁS:

ELTÚNT EMLÉKJELEK NYOMÁBAN: ORZOVENSZKY KÁROLY SÍREMLÉKE

A balatonarácsi ótemető katolikus parcellájában Écsy László síremléke mellett áll egy mészkőből faragott, ferdén félbetört hengert formázó oszlop, amely előtt fa emlékjel hirdeti, hogy itt nyugszik dr. Orzovenszky Károly balatonfüredi fürdőorvos, az 1848-49-es szabadságharc orvos őrnagya. Sokáig úgy tudtuk, Füreden is hunyt el. A közelmúltban, a megjelenés előtt álló füredi életrajzi lexikonhoz végzett adatgyűjtés során azonban számos olyan információ, bizonyíték került elő, amely mind az elhalálozás, mind a temetés helyét megkérdőjelezi.

Orzovenszky (eredetileg Orzovenszki) Adolf János Károly 1815. április 28-án a Tolna megyei Pakson született Orzovenszki Márton és Budai Anna második gyermekeként. Budai Anna negyedik gyerekük születésekor 1819-ben meghalt. Az apa újránősült, ebből a házasságból még három gyermek született. Minden valószínűség szerint jómódú lehetett, így engedhette meg a gyerekei iskoláztatását. A *„Paks nagyközség monográfiája”* című könyv, a gyógyszerterek történetének áttekintésénél említ egy *„Ozzovenszky”* (keresztnevet nem közöl) nevű okleveles gyógyszerészt, patikatulajdonost, akinek 1832-ben bekövetkezett halála után gyerekei a patikát eladták. Elképzelhető, hogy a „zz” elírás, és Orzovenszki Márton valóban a Szent Háromság patika, Paks első patikájának tulajdonosa volt. A halotti anyakönyvben Orzovenszky Marcellus (Márton) halálának időpontja 1832. február 16., de a bejegyzés nem említi az elhunyt foglalkozását. Az biztos, hogy Orzovenszky apja patikus volt, ugyanis 1810-ben az első házasságkötésénél a vőlegény foglalkozásaként patikus lett bejegyezve az anyakönyvbe. Nagyon valószínű, hogy ő lehetett Paks első gyógyszerterének a tulajdonosa, a monográfiában közölt gyógyszerész neve csak elírás, s valóban Orzovenszky Károly apjáról van szó.

Károly a pesti egyetemen 1840-ben szerzett doktori oklevelet. Gyakorló orvosként az egyik pesti (vagy budai) kórházban kezdett dolgozni. (Zákonyi Ferenc azt írta, hogy *„a Wodianer-kórházba került”*, de ilyen elnevezésű kórháznak sem a fővárosban, sem máshol nem sikerült nyomára bukkanni. Egy *„Wodianer-gyógyépület”* elnevezésű intézmény ugyan volt, ezt a báró Wodianer Albert által tett kórházi alapítványból lé-

tesítették, ám csak 1912-ben avatták fel. Az intézmény a mai János-kórház része volt, az alapítványt tevő szobra az épület előtt áll. Persze az is elképzelhető, hogy a 19. század első felében a dűsgazdag pest-budai zsidó vállalkozó és bankár, Wodianer Sámuel is létesített egy kórházat – vagy tett kórházi alapítványt –, és ezt egy darabig az ő nevével együtt emlegették. Sajnos ennek nyomát eddig nem sikerült fellelni). Orzovenszky 1847. április 27-én Pesten kötött házasságot a nagyszombati születésű, ekkor már Liptó vármegyei lakos 17 esztendőes hajadonnal, Lieder Friderikával. 1848-ban megszületett Ferenc fiuk, majd néhány év múlva Malvin leányuk. Az újdonsült férj és apa már rendelő főorvosként dolgozott, amikor megérintette a forradalom szele. 1848 decemberét követően Görgey Artúr hadtesténél szolgált orvos őrnagyi rangban, mint törzsorvos. A harcok befejező szakaszában a tábornok ácsi ütközetben szerzett súlyos fejsérülését ő látta el elsőként. A világosi fegyverletelíg szolgált, az oroszok a többi tiszttel együtt átadták az osztrákoknak. A pesti Újépületbe (Neugebäude) került, itt raboskodott. Mivel korábban nem volt császári katonatiszt és tevételesen a harcokban nem vett részt nem egészen egy esztendő múlva az első közkegyelemmel, 1850 júniusában szabadult. 1853. február 20-án nevezte ki a pannonthalmi főapát a füredi Savanyúvíz fürdőorvosának. Ebben valószínűleg Balassa János – szintén a szabadságharc katonáorvosa – ajánlása is szerepet játszott. Orzovenszky füredi tevékenysége alatt több új gyógymódot vezetett be, pl.: a savókúrát a tüdőgümőkór, a Balaton iszapjának a gyulladásoos bőrbetegségek és a reumás fájdalmak kezelésére történő felhasználását. Javasolta a fedett sétány, a parkok kialakítását, a hidegfürdők számának emelését, úszóiskola létrehozását úszómester irányításával, bevezettette a csendrendeletet. Tagja volt az 1855-ben megalakult fürdőbizottságnak. 1863-ban megjelentette a *Balaton-Füred és gyógyhatása* című munkáját. Társzerkesztője és kiadója volt az 1868 májusa és szeptembere között Pesten megjelent *„Fürdői Lapok”*-nak. Felesége 1864. február 7-én meghalt, Orzovenszky nem házasodott meg újból. 1876. július 12-én hunyt el Budapesten, az anyakönyvi bejegyzés szerint szívbajban. A Kerepesi (Fiumei út) temetőben helyezték végső nyu-

galomra 1876. július 14-én, felesége mellé. Sírjuk már nem látható, a Kerepesi temető gondnokságának nyilvántartása szerint a sírjegyzékben már nem szerepel. Fiuk, ifj. Orzovenszky Károly köz- és váltóügyvéd és zalaegerszegi törvényszéki jegyző 1876. december 9-én Pozsonyban 28 éves korában hunyt el. Tudomásom szerint neki gyermeke nem született. Orzovenszky Károly másik gyermekéről, Malvin nevű leányáról jelenleg annyi ismert, hogy ekkor már férjénél volt. Feltehetően a sírmegváltás idejének letelte után az Orzovenszky-házaspár nyugalóhelyét nem váltották meg újra, a maradványokat a temető csontkamrájába helyezhették át, a sírhelyet pedig más részére eladták.

Ezzel szemben Zákonyi Ferenc „Balatonfüred” című monográfiájában azt írja, hogy az arácsi temetőben megtalálta Orzovenszky sírját: „a felírás már olvashatatlan volt, csak a nehezen látható ENSZK betűkből tudtam megállapítani, hogy dr. Orzovenszky Károly volt főorvos síremléke.” Továbbá megerősítésként Sziklay Jánosra hivatkozik: „Sziklay János is említést tesz egyik cikkében, hogy dr. Orzovenszky Károly sírja Écsy Lászlóé mellett található.”

Szerencsére némi utánjárással sikerült megtalálni a hivatkozott munkát, ami ugyan nem cikk, de valóban Sziklaytól származik. Ebben az arácsi régi temetőről a következőképpen ír: „Ott fekszik a Balaton lelkes tudós barátja Lóczy Lajos, egyszerű, de meghatóan jellemző síremléke az alsóörs-almádi vörös homokkőből készült: ott nyugszik a szintén korán elhunyt Szász Gyula szobrászművész alkotta síremlék alatt a harcos katolikus szerkesztő Lonkay Antal és veje Hortoványi József volt orsz.[ággyűlési] képviselő és lepszervező <sic!>; a szeretetház említett két derék igazgatója; Orsovenszky <sic!> volt jeles orvos, Écsy László jubilált főorvos, mindkettő Balatonfüred első modern fellendítője”.

Tehát mint a szövegből kiderül, Sziklay nem írja azt, hogy Orzovenszky sírja Écsy Lászlóé mellett van. Az oszlop felirata az 1920-as évekre annyira megrongálódhatott, hogy ő is csak töredéket tudott kibetűzni (NSZK).

Úgy tűnik, Zákonyi Ferenc megelégedhetett a Sziklay-féle utalással. A paloznaki római katolikus plébánia – az önálló füredi katolikus plébánia csak 1918-ban jött létre, addig az arácsi és füredi anyakönyvi eseményeket a paloznaki plébánián jegyezték be – halotti anyakönyvében ugyanis egyáltalán nem szerepel ilyen néven halálozási bejegyzés, vagy temetés 1870 és 1895 között. Egyébként, ha

itt hal meg, és máshol temetik el, akkor is szerepelne, és a megjegyzések rovatban lenne bevezetve, hogy melyik temetőben és mikor lett eltemetve. A hivatkozott Sziklay szövegben említett többi név viszont megtalálható. A református anyakönyvekben sem szerepel Orzovenszky Károly néven halálozás és temetés.

Écsy László főorvos a Veszprém Megyei Levéltárban nemrégiben előkerült naplójában, az 1876. július 13-i bejegyzésnél írja a következőket: „Déli 12 órakor vettem boldogult Orzovenszky Károly füredi főorvos úr halotti levelét, melyből láttam, hogy holnap reggeli 6 órakor a kerepesi temetőben örök nyugalomra teszik.” A július 14-i bejegyzésnél pedig ez olvasható: „A derék férfit tehát ma reggel 6 órakor vitték örök nyugalomra kerepesi temetőben Pesten. Ezt támasztja alá mind a Pest belvárosi katolikus plébánia anyakönyvének bejegyzése, mind Orzovenszky Károly gyászjelentése, utóbbira az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilmtárában sikerült rábukkanni.

Elképzelhető, hogy nem síremléket jelöl az arácsi temetőben álló oszlop, hanem csak egy emlékjele, amit Orzovenszky tiszteletére állíthattak. A paloznaki plébánia historia domusai (háztörténet) eltűntek, így ezt a változatot nem sikerült ellenőrizni, továbbá a korabeli sajtóban sem lehetett eddig ennek nyomát felfedezni. Közelről készített fotót sem tudtam feltalálni az oszlopról, a meglevők mindegyike távolabbi felvétel, azokon a szövegmaradványokat nem lehet kivenni.

Az „ENSZK” szótöredék, amelyre Zákonyi Ferenc állítását alapozta. Hasonló néven viszont találtam egy halálozást és temetést a paloznaki plébánia halotti anyakönyvében. A balatonfüredi gyógyhelyen 1880. július 14-én elhunyt Zlinszky Imre, korának ismert jogásza és írója, aki tüdőbaját kezelteni érkezett ide. Őt július 15-én helyezték végső nyugalomra Arácsra. Lehetséges, hogy az ő sírját vélték Orzovenszkyének?

enszk

inszk

Hogy időközben esetleg áthelyezték volna Orzovenszky hamvait Pestről Arácsra? Nos elvben lehetséges, de nem valószínű. És ennek valamilyen formában nyoma kellene, hogy legyen.

Orzovenszky Károly síremléke már valóban eltűnt, de a Kerepesi úti temetőből.

Füreden síremléke ugyan nem, de emlékjele azért van Orzovenszky Károlynak. Emléktáblája a füredi Szívkórház falán (avatva: 1982. március 13.) és a Honvéd Szanatórium előtt (avatva: 1982.

szeptember 27.) található. Az arácsi városrészben utca viseli nevét.

Irodalom:

Paks római katolikus keresztelési anyakönyve. IV. kötet, 282. p.

Pest, Belváros római katolikus házasságkötési anyakönyve. 36. kötet 221. p., [64/1847]

Budapest, Belváros római katolikus egyházi halotti anyakönyve [196/1876]

= Vasárnapi Ujság. 1876. július 16. 29. sz.

Orzovenszky Károly gyászjelentése.

Sziklay János: Balatonunk egészségügyi, gazdasági és turisztikai értéke. 2. kiadás Bp.- Pécs, 1928(?). 127. p.

dr. Németh Imre, dr. Koch József, Somogyi György, szerkesztette: dr. Németh Imre: Paks nagyközség monográfiája. Paks, 1976. 274. p.

Zákonyi Ferenc: Orzovenszky Károlynak, a szabadságharc egykori törzsorvosának emléke Balatonfüreden = Honvédorvos. 1982. (34. évf.) 4.sz. 311-315. p.

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém., 1988. 545. p.

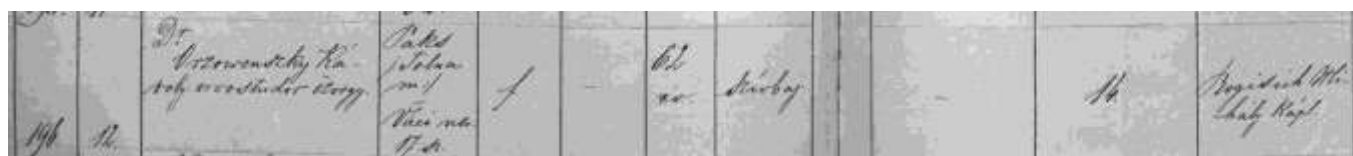
Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém., 1999.

Balatonfüred emlékjelei. II. jav. kiad. Balatonfüred, 2005.

Tyukos Anett: Egészségügy: Dr. Orzovenszky Károly, szabadságharc egykori törzsorvosa (1815 – 1876) = Paksi Tükör. 2005. április, 9 – 11.p.

Écsy László naplói: 1863 – 1892. Balatonfüred, 2008.

Kernné Magda Irén: Híres paksiak, paksi hírességek: Dr. Orzovenszky Károly = Paksi Hírnök. 2008. május 23., 18. p.

A budapesti belvárosi plébánia halotti anyakönyvének bejegyzése

Orzovenszky Károly, valamint **Orzovenszky Málvin** férj **Schiefner** mint gyermekek, ugy **Orzovenszky de-Grach Mária** mint testvér, mélyen szomorodott szívvél jelentik szeretett édes apjoknak, illetőleg testvérnek

Dr. ORZOVENSZKY KÁROLY
orvos sebész tudor, balaton-füredii fő orvos, több tudós társaság tagjának

f. hó 12-én reggel 1/5 órákor életének 62-ik évében hosszas betegség után történt gyászos kimúltat.
 A megbódogult hideg tetemét f. hó 14-én (saját kívánsága szerinti) reggeli 6 órákor foguak beszenteltetni s a kerepesi-út melletti sírkertben örök nyugalomra tétetni.
 Az engesztelő szent mise-áldozat f. hó 14-én d. e. 9 órákor a sz. Ferencziek templomában fog megtartatni.
 Budapest, 1876. július 12.

BÉKE HAMVAINA!
 (Lakás: belváros, vaczi-utca 17. sz. a.)

CONCORDIA Post-Budai temetkezést rendező Intézet Károly-utca 1 sz. Lipót utca 3. sz. és Kerepesi-út 13/16.

Orzovenszky Károly gyászjelentése

NÉMETHNÉ RÁCZ LÍDIA

A FÜREDI FÜRDŐÉLET EMLÉKEI GÁRDONYI GÉZA MŰVEIBEN

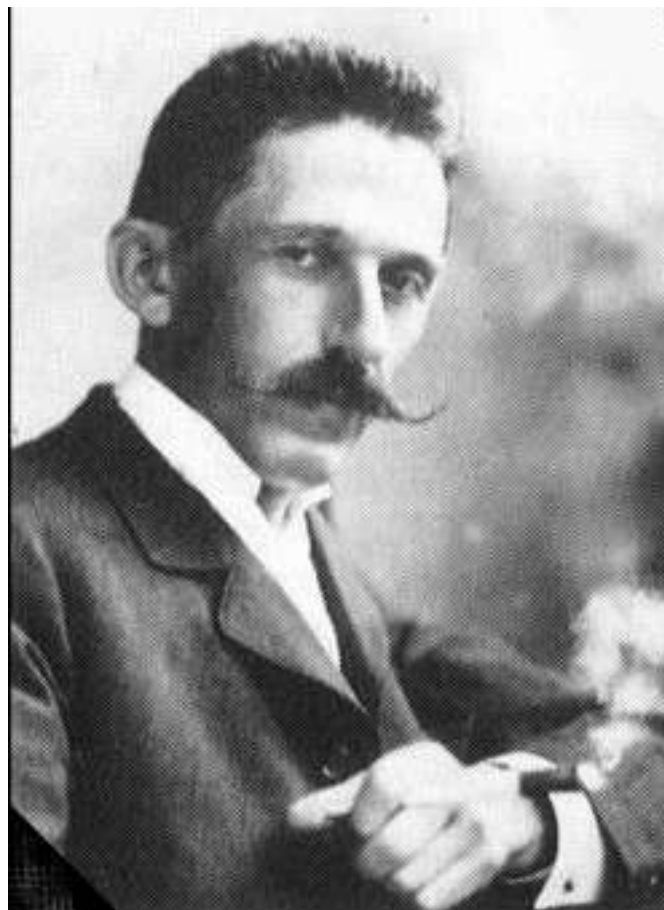
Gárdonyi Géza (1863–1922) emléktábláját 1975. július 26-án, az Anna-bál napján leplezték le a Füredi Panteonban. Felirata szerint az író többször járt itt, a füredi Anna-bálokról *Anna-báli emlék*¹ című novellájában emlékezett meg. A történetben a tizenegy éve fekvőbeteg, idős Anna nagymama névnapján unokája meglepetésként egy bérelt cimbalmon eljátssza kedves nótáit. Ő a *Cserebogár, sárga cserebogár* címűt többször is megismételteti, hiszen ez a dal fiatalságának legszebb eseményére, a füredi Anna-bálra emlékezteti. Egy régi-régi bálra, amikor ő volt a legszebb, amikor csak neki húzták, és a fiatalok kérésére ezt a dalt énekelte a cigányzenekar kíséretével. Férje ekkor szeretett bele.

A szakirodalmi hivatkozások szerint, hogy Gárdonyi a Magyar Hírlap tudósítójaként 1892–1896 között többször járt Balatonfüreden.² Bár későbbi látogatásáról nincs említés, a fürdővendégekről kiadott névsor bizonyítja, hogy az Egerből jött író 1911. július 15-én itt pihent, az Erzsébet-udvarban szállt meg egyedül.³

Gárdonyi 1925-ben megjelent *Vallomás*⁴ című kisregénye szintén füredi vonatkozású. Ez is egy Füreden kezdődő, házassággal végződő szerelem keretes története. A kevésbeszédű, dadogós festőművész, Beszterczey Szilveszter felesége meséli el csodaként megélt füredi ismerkedésüket az 1890-es évek egyikének nyárutóján, az augusztus 20 utáni napokban. A női főszereplő és családja az Erzsébet Hotelben lakott, ismerőseikkel az alsó vendéglőben étkeztek. Siófokra rándultak a gőzhajóval, Csopakra tettek sétákat. Felbukkan a háttérben a patika, a kávéház, a Grand Hotel, a sanyúvízi kút, a „csevice forrás”, a Kisfaludy szobor. Megjelenik az itt pihenő idős hercegprímás Vaszary Kolos és titkára, Kohl Medárd püspök, a primás pompa nélküli nyaralójában velük él szeretett kanárija is. A történetben fontos szerepet játszik a nyaraló körül elterülő gyönyörű rózsakert. Feltűnik Moys Bogomir fürdőfelügyelő, a parkban Blaha Lujza és a színiiskolát vezető Rákosi Szidi színésznők sétálnak. A lány kezének meghódításáért vívott, praktikáktól sem mentes vetélkedésből a gyógyszerészsegéd helyett végül a festő kerül ki győztesen. A mindent eldöntő leánykérés, a „vallomás” pedig a fenyvesben, a mai Kiserdőben hangzik el.

A Füredről szóló irodalmi összeállítások eddig nem említették Gárdonyi *Te, Berkenye*⁵ című kis-

regényét, noha a szereplők életének sorsfordító napjai az Anna-bál idején itt játszódnak.

Gárdonyi Géza (1863–1922)

Bizonyos, hogy az író valamelyik füredi látogatásakor kézbe vette az 1861–63 között megjelent nyári idénylap, a *Balaton-Füredi Napló*⁶ 1861. évi kedden és pénteken megjelenő júliusi számait. Ugyanis a regényben ábrázolt fürdőhelyi eseményekről, a megnevezett személyek többségéről e számok híreiben, beszámolóiban olvashatott csak részletesen. Hogy hiteles legyen a történet helyszínének leírása, a fürdőhely társasági életének ábrázolása, Gárdonyi az olvasott eseményeket a regény cselekményébe illesztette, a személyeket eredeti nevükön szerepeltette, sőt találkozhatunk egy ma is ismert határrész nevével is.

A szépirodalmi alkotás és a korabeli forrásdokumentum összevetése érdekes adalékkal szolgálhat Gárdonyi alkotói módszerének megértéséhez. Schöpflin Aladár *A posthumus Gárdonyi* című írásában kifejti, hogy „Az író mindig a konkrétumból, valóságból indul ki, de Gárdonyira ez különösen

jellemző, mert neki minden színhely rajza, minden tájképe, sőt majd minden hasonlatképe is ilyen látott dolog emlékképe. Nála nincsenek olyasféle képzelt tájképek és színhely képek, amilyeneket régi festők szoktak volt festeni és amilyenekhez folyamodni szokott majd minden író, ha tárgyához, alakjaihoz vagy történeteikhez illő milieure van szüksége. Sőt arra sincsen nála példa, hogy egy ilyen látott képet fantáziája vagy indulatai hozzáadásával felnagyít vagy másképp deformál, hogy hozzáillessze története hangulatához vagy szimbolikussá tegye. Ő mindent, mindig precízen ír le, röviden, józanul, a lényeges vonásokra szorítkozó rövidséggel. Ebben a tekintetben realista a szó legteljesebb értelmében [...] Hitelessé teszi, bizalmat kelt az író szavahihetősége iránt, megveti az illúzió alapját ott is, ahol az író a kitalált dolgokat kezdi elbeszélni. Ez a törekvés a hitelességre – néha szintén túlzásig – megnyilvánul az alakok leírásában, beszédjük reprodukálásában is...”⁷

Vélekedésemet, hogy az író felhasználhatta a füredi lap híreit, alátámasztja az is, hogy – bár a regény nem jelöli pontos évszámmal a füredi eseményeket, de az 1858-as solferinoi ütközet, a Bach korszak végének említése mellett – Gárdonyi a lap indulásának évét választva, az 1861 júliusában történeteket idézi fel. A női főhőstől tudjuk ugyanis, hogy azért jönnek első alkalommal az Anna-bálra, mert a Balaton déli partján az év tavaszán indult meg a vasúti közlekedés, így könnyebbé vált a Füredre jutás. A vonatról Szántódon leszállt utasok hajóval juthattak át Füredre.⁸

Nem ismertetem részletesen a regény cselekményét, a mű hozzáférhető, érdemes elolvasni. Schöpflin Aladár szerint a történetben: „...a gazdagodó paraszt diák fiának a gyermekkorban ébredt és az egész életre kiható szerelméről van szó a szegényedő földesúr finom és jóságos lánya iránt. Az osztálykülönbséget kiegyenlítené a fiatal verpezgése, de nem egyenlíti ki a temperamentum különbséget, a parasztfiú apáitól örökölt zsugoriskodásával elveszti a lányt s csak későn, az öregkorban találkoznak, a férfi gazdagon és sivár boldogtalanul, a nő szegényen és boldogan, mert mindig fölényben tudott maradni az élet anyagi részével szemben.”

Számunkra a történet füredi eseményei a fontosak. Lássuk tehát sorjában, mi történt a regénybeli Füreden 1861 júliusának utolsó napjaiban, és mi a korabeli lap tudósítása szerint a valóságban!

Az ifjú Berkenye István, azaz Pityó remélve, hogy itt találkozhat majd az Anna-bálra korábban

ideutazott szerelmével, Phylep Júliával, pénteken 6,45-kor Budáról vonattal indult Füredre, Szántódra 10,58-ra érkezett. (Az újság minden számban közölte a vonat és a hajó menetrendjét, a regény időpontjai azonosak az újságban közöltekkel.) Innen a Kisfaludy hajón utazott Füredre. Az utasoktól értesült az előző napok fontosabb eseményeiről, valamint arról, hogy az Anna-bált péntekről vasárnapra halasztották. A rendező Mayer vendéglős nagy pénzt akar nyerni, mert a báli belépő drága, harmadfél forint lesz fejenként. A már pénteken idesereglett zalai vendégeknek a változás miatt szállást kell biztosítani, ezért „még a fürdőkádakat is átcsinálják ágyaknak” [...] „Az a Mayer egy nyáron akar meggazdagodni!” [...] „a rostélyos ára harmincöt krajcár”.

Itt hallott arról is, hogy a színházba csak Bizay⁹ tud közönséget toborozni. Nagy eseménynek számított a neves hegedűművész, Reményi Ede keddi hangversenye, amelyre drága volt a belépőjegy. A „Rákóczi” előadása közben pedig hegedűjének húrja elpattant és a kárpitot leeresztették. Aznap egy orosz, – „Mitri vagy Ditri” – fog játszani, muszka létére a honvédek javára. Azt mondta, amit a társai vétettek, ő azt gyógyítja most.

(Az újság július 26-i tudósítása szerint „Nagybetűs falragaszok hirdették előlegesen, hogy Reményi Füredre jön. Feszülten vártuk, a társas körben csak is róla beszélgettek, hányszor fog föllépni s. a t. Reményi csakugyan meg is érkezett és – föllépett jul. 23-án egyszer s másnap tova utazott. Játékáról felesleges írunk, azt ismerik már. Közönség nagy számmal jelent meg s az ez alkalommal előadott darabban Felekiné Munkácsy Flóra aszszony igen kedvesen szerepelt, általában ellehet mondanunk, hogy élvezetdus esténk volt. Reményi közkívánatra a Rákóczy(!) indulót huzta, de oly tűzbe jött hurja és vonója, hogy a darab közepén egyik hur elszakadt s a függöny legördült. Reményi Ede Horvátországba utazott. Kisérje a hon geniusza őt!”)

A hajón értesült arról is, hogy milyen előkelő vendégek pihennek már Füreden: Zichy Manó, Eszterházy Pista, Batthyány Gedő, Hunyady János, Teleky Sándor, Inkeyék, Vay báróék. Egy Holstein nevű dán gróf is itt van, aki egy reggel magyar ruhában, árvalányhajás kalapban, magyar címeres nyakkendővel jelent meg. Lo-Presty Lajos báró még rajta is túltett, lobogós ingben, rojtos gatyában, sarkantyús csizmában perdült ki a sétányra, ezüst pitykés pruszlik és panyókára vetett zsinóros dolmány volt rajta. A dámák között Eszterházy fe-

lesége, Szerafin grófné, két leánya, Szerafin és Özsénia konteszek, Eszterházy Sarolta, és a szépséges Somsich Riza grófné is itt van.

Felekiné Munkácsy Flóra (1836–1906) sz.: Gaidler
Emília színésznő portréja
(Pollák Zsigmond metszete)

(A lap július 5-én írta: „*Báró Lo-Presty Lajos ő maga, ki egész családjával, nevezetesen nejével, született Eszterházy Seraphin grófnő asszonysággal, s a fürdő csillagaival Eugenia és Seraphin b. kiasasszonyokkal, úgy Esterházy Sarolta grófnővel már június 16-ka óta szerencsélteni és ékesíti a fürdőt s annak összes vendégeit, június 28-án sötétkék posztóból készült, fehérre uriasan és fényesen kizsinórozott pitykés dolmányban és mellényben, bőuju ingben, hosszú rojtos bő gatyában, sarkantyus csizmákban jelent meg perge kalappal nagyjaink között a sétatéren, honnan később együtt az étterembe vonulván s megestelizvén, s esteli után tánczra keltek, s Lo-Presty báró úr az egész táncvigalmat fennebbi öltönyében lejté a legmeghatóbban s oly kellemmel, köztetszéssel végig, hogy mindenki dicséretekkel halmozá el s majd nem sajnálá, hogy az ígésző hunnias öltözetben nem ő, hanem más aratta a babért vagy legalább hogy ő is miért nem úgy öltözködött. – A példa meg van, csak követni kell.*” A lapban közölt vendégek névsorá-

ban olvasható a regényben említetteké is. A dán vendég öltözetének leírása is megtalálható az újságban: A július 26-ai híradás szerint „*Gróf Holstein L. Ledreburgi birtokos úr, Dániából látogatá meg jeles fürdönket, s a tetszését különösen megnyert magyar urhölgyek figyelmeztetésére honunknak czimerével himzett nyakkendőt vett és visel, s süvegébe árvaleányhaj(!) bokkrétát tűzött, – bár csak végkép bemagyarosodnék hozzánk az ily fogékony kebel, mely különben is sok rokonszenvet tanusít nemzetünk iránt, – vagy nyereményesebb, ha künn működik, s honában e szellemi rokonságot tovább is lelkesen tenyészti?*”)

A regényben a Füredhez közeledő hajóról látni lehetett a nagy Horváth házat, a fürdőházat, a görög stílusú templomocskát. A Baricska-dűlön az Anna-bálra jött zalaiak kocsijai és hintói álltak. A hajóhid körül krinolinok nők várakoztak. A Balatonban nyüzsögtek a fürdőzők, a fürdőháznál szalmakalaposok, a Baricska-dűlő alatt csupasz fejű kocsisok és gyerekek. Olyan nagy volt a fürdőhelyen a zsúfoltság, hogy a központban csak a fürdőszobákban lehetett helyet kapni. A főhős is egy ilyen szállást választott, hogy a kedvese közelében lehessen. Szerelmét keresve bejárta a telepet; látta a színházat, a Mayer vendéglőt (Nagyvendéglő), az Eszterházy vendéglőt, az ivókutat, a patikát és a „*kőből faragott Kisfaludy-karikatúrát*”.¹⁰

A „*Hazafiság a nemzetiségnek*” feliratot viselő, hat oszlopos kőszínház falára ragasztott plakát arról adott hírt, hogy aznap, pénteken műkedvelők előadásában a szabadságharcban megnyomorodott honvédek javára színre kerül A toll hatalma című egyfelvonásos vígjáték, amelyben Felekiné Munkácsy Flóra fog ragyogni. De szerepelnek mellette mások is: a lelkes vendégkisasszonyok szavalnak és dalolnak. Dimitrieff orosz hegedűművész is díjtalanul fog fellépni a hazafias ünnepen. (Ő az, akiről már a hajón is beszéltek.) Másnap pedig a Bánk bánt adják. A Mayer vendéglőben Erdélyi Náci hírneves szegedi cigányzenekara játszik. (A lapból tudható, hogy valóban a neves szegedi muzsikus játszott itt zenekarával a szezon alatt.) Berkenye, a kevéspénzü diák drágának találta a rostélyos árát, a Baricskánál álló szekértábor felé menve inkább egy boltban zsemlet és sajtot vett. Imárottját nem találta, ezért korán lefeküdt. A színházból behallatszott a taps, az ének, a Rákóczi induló dallamai, a Mayer vendéglő kisebb terméből pedig a pozsonyi kerengőt járó táncosok zaja.

(Az augusztus 2-án megjelent tudósítás szerint: „*Július 26-án műkedvelő előadás volt, a pesti hon-*

védegylet és a füredi kórház javára. Felekiné Munkácsy Flóra asszonynak nemcsak a színművészet körül van szép érdeme, de azon nemes honleányi törekvés, melylyel míg egyrészt feledhetetlen édes élvezetet siet nyújtani, úgy más részről enyhíteni a szenvedők nyomorán fő vágya – e mai műkedvelő előadás Füred egyik legszebb napjainak fényes csillaga; de nézzük közelebbről: első szakaszban egy 1. felv. dramolettét a kedves kis darabot „Toll hatalmát” adák, Felekiné a kedélyes Ilont művészes, otthonias, s mindig hű következetességgel, Vásárhelyi úr a szerény költő Szenvei Kálmánt elég ügyesen, Navratyill úr pedig az inast eredetileg adák. A második szakaszban 1. Ábránd, hegedüs Dmietrieff orosz művész megragadó szépen játsza, szép hogy orosz – a magyarhonnédek javára működött, míg egykor kárára, igen alkalmi volt egy urnak szívélyes megjegyzése: hogy az orosz művészt szívesen látja a magyar, de az orosz katonát nem.” A tudósító még beszámolt arról, hogy az est további részében a férfi és női fürdővendégek magyar népdalokat énekeltek, Garay Magyar hölgy, Tóth Kálmán Előre című versét szavalták, zongoráztak, majd Felekiné a Szilágyi Erzsébet című vers előadásával zárta a műsort. Végül a színpadon 9 férfi és 9 nő kört alkotva a Szózatot kezdte énekelni. A nagyszámú közönség felállva csatlakozott hozzájuk. A műsort Felekiné rendezte.)

Berkenyét másnap hat órakor a forrás mellett felhangzó Rákóczi induló ébresztette. Divatos zene volt akkor, azzal keltek és feküdtek a vendégek. „Még a füredi rigók is kedvvel próbálgatták egy-egy cifráját”. Már hét óra előtt tele volt a tér magyar dolmányt, atillát viselő, sétáló hölgyekkel. Fejükön sastollas kalpag, vagy többnyire árvalányhajas, magas szélű bakonyi kalap. Egy nefelejcszínű krinolint viselő hölgyön könnyű, fehér, idealizált parasztszűr volt. Furesa párosítás, de tetszést aratott. A férfiak atillában, kazinczyban, árvalányhajas kanászkalapban, kezükben fokok.¹¹ A nők és férfiak mellén is nemzetiszínű kokárda virított. Cilinderes bécsi ruha ritkán tűnt fel, még a zsidók többsége is zsinóros atillában itta a savót. „A savókúrának nagy divatja volt Füreden. Tüdbajon csak a savó segít, meg a jó Isten.” A hajóhídnál nézelődve véletlenül találkozott imádjottjával és annak édesanyjával, együtt uzsonnáztak a fák alatti kávéházi asztaloknál vagy kétszáz vendég társaságában.

Itt mesélte el nekik a már korábban hallott történetet, hogy egy fiatal zsidó veszprémi boltos,

Weiss Samu tíz nappal azelőtt, reggel az uszoda mellett belefulladt a Balatonba. Az arácsi halászok csak délben próbálták megtalálni a legnagyobb hálólal, de helyette csak halat fogtak. Végül délután két órakor akadtak rá az uszoda egyik cölöpjé mellett.

(A lap július 19-én így tudósított a történetekről: „Július 14-én Veisz Sámuel izraelita reggeli 6 órakor a balatoni hideg fürdőbe menvén harmad magával fürdeni, az uszodából kiugrott a szabadba, s ott távolabbra is eluszkálván, midőn társai már felöltözködésre kijöttek a vízből, ő ismét beljebb úszott, s mint hírlik – lábát és kezét a görcs fogta meg s nem tudván magán segíteni, segély nem érkezvén megmentésére, bele fulladt a Balatonba. Nagy lenyomást okozott a szomorú esemény sokakra, többen a fürdéstől is visszaborzadtak, – s ha ki nem fogják szerencsétlent, nagy hátrányára vált volna még holta után is a fürdőnek. Az arácsi halászok déltájban több helyen hálót vetettek, de sehol nem találták, s mintegy 50 fontra menő több darab fogasnál egyebet nem huzhattak ki, délután azonban mintegy 1-2 óra körül, két csolnak között vetetvén és hordoztatván meg ama sajátyszerű kötélháló, melyet Testori nevű kereskedő éppen (!) csak e célra s ez alkalommal talált volna fel, csak hamar megtaláltatott, – elbukása helyétől nem messze – egy ócska s már rég elveszhetett fürdőföveggel együtt. – Lepedőbe takartatván, ideiglenesen a fürdői kórházban terítettett ki, honnan még naple nyugta előtt bevitetett Veszprémbe, hol lakását tartotta s egy önálló kereskedést vezetett....”)

Az uzsonnázó vendégeknek a Bánk bán előadására Bizay, „a nemzet bárója” ajánlgatta és árulta a jegyeket. Berkenye és a hölgyek este együtt mentek a színházba, amelynek oszlopos bejáratánál kórárdát és magyar címet lehetett vásárolni. Az előadás óriási sikert aratott. Gárdonyi Petur bánnak azokat a mondatait emeli ki, amelyek a vasrvert hazáról szóltak: „A szerepének-egy egy tüzes mondatát szinte kivette és a közönség felé sistergette:...” Az előadás végén a közönség a Szózatot énekelte.

(A lap – szokásával ellentétben – nem írt részletesen a darabról, nem elemezte az előadást és a színészek játékát, csak utólagosan, augusztus 13-án közölte: „Július 27-én a Balaton-Füredi Színkör javára Bánkbán Katona József 5 felvonású drámája.”)¹²

A színház után a parti fák alatt ülve a cigányzenét hallgatták, s csodálattal nézték a balatoni

aranyhidat. Itt vallotta meg szerelmét Berkenye, s ekkor látszólag viszonzásra is talált.

Másnap, vasárnap a főhős – drágának találva a viteldíjat – a csónakkal kiránduló hölgyek után gyalogosan ment Tihanyba. A találkozás nem sikerült, s ő fáradtan és éhesen érkezett vissza. Mikor megjelent az esti Anna-bál helyszínén a nagyszála báltermében, a cigányzenészek már készülődtek, a frissen felsúrolt padló illata keveredett a lépcsőt és a folyosót díszítő cserepes virágok illatával. Bizay a frakkba öltözött főhöst megszegyenítette, pincérnek nézte. A bálozók ugyanis csak magyar ruhát viseltek: a férfiak atlasz atillát, könnyű, sárga csizmát vagy aranyrojtos, sárga topánt, a hölgyek virágos vagy aranyos pártát, gyöngyfűzős, magyar derekú krinolinszoknyát. Mindenki mellén magyar kokárda. A francia négyes járta, de csárdást is táncoltak. A főhős kénytelen volt a frakkot köznapi ruhájára cserélni. Ebben azonban már nem mehetett a bálterembe, csak kintről, a cselédek közül figyelhette a forgatagot és táncoló szerelmét. A bál alatt vihar támadt, dörgött az ég, eső esett. Berkenye ezért szállásukra, az Eszterházy házba kísérté szerelmét és édesanyját. Másnap a forrás melletti padon társalgó vendégek kritikával illették a bált; a mágnások azért mentek el már korábban Füredről, mert megtudták, hogy Baricskán is árulták a jegyeket. A közbejött vihar miatt sem sikerülhetett. Rossz volt a rendezés is, mert csak polka és „cepedli”¹³ járta, mindössze két magyar táncot húztak. A „kotijon”¹⁴ is két óra hosszat tartott. Ennek ellenére a bál mégis reggel öt órakor fejeződött be. Elmondásuk szerint Bizay is szidta Mayer vendégloóst, aki állítólag jövőre két bált fog rendezni, a pestieknek a villában¹⁵, a vidékieknek itt, a nagyszalában. A főhős ekkor tudta meg, hogy imádottja nem viszonzhatja érzelmeit. Úgy érezte, hogy még Kisfaludy „nagyfejű, rút” szobra is hidegen tekint rá. Lelkileg összetörve, öngyilkosságot fontolgatva még aznap elutazott Füredről.

(Augusztus 2-án a lap így számolt be a bálról: „Julius 28-án volt az ugynevezett elhírhedt füredi Annabál. Több év óta a díszes vendégkoszoru e bálig tart, ezután már elhagyják Füredet. A vendégfogadó igen díszes és nagy terében szokott tartatni, a tánczvigalom, mellette van szinte egy nagyszerű terem, melyben ebédelni szoktak, 01(!) órájában már összegyűltek, s szép számmal lejtették a vegyes tánczokat. Képviselve volt a magasb aristocratia, a szabadabb elvű magas kör, a középosztály szintén. Hölgyeink nem annyira pazar fénnyel mint sajtáságos és választékos egyszerű-

séggel ékíték a mulatságot. Hej én nem tudom hogy van, de nekem sehogyan sem volt inyemre, azt a cotillont két egész órahosszan járták, aztán az a sok polka, czepperl, s Isten tudja mi még, magyar ruhásokhoz csárdás illik csak gyönyörűn, más oly kirívó s majdnem nevetséges. Bál királynét szeretnék nevezni, de sokan voltak, s nekem mindnyájan úgy tetszett mind mindannyi bálkirályné. Gróf Somsich Riza kisasszony lett volna bizonyosan a bálkirályné, ha pár nappal előbb Tőlünk el nem távozik. Általánosan Huszár Etelka k. a. a szende, bájos és kelleműs honleányt emelték ki. Férfiaink szépen viselték magukat, köztük volt egy dániai és franczia mágnás, egyszer láttam egy kis darabig csárdást tánczoltak, a mi nem vált szégyenükre. Zenészeink ügyesen és szabatosan játszottak és közben nem hosszú szünetet tartottak, mint némelyek szokták. A szolgálat gyors volt de az ár borsos. Csupán a bemeneti díj 2 ft 50 kr, [...] még mi a melegség miatt izzadtunk s szemünket legeltettük a röpke tündéreken, a bájos tánczosnőkön, addig az inasok és szolgálók a folyosón és lépcsőzeten élvezték a szép virágok illatát – ezt azért említjük meg, hogy kár annyi és oly szép cserepes virágokat szelvényben hosszába kirakni, és a világításban [...] ott kint – fukaroskodni, majd volt szerencsém a sötétben elesetni, még pedig estve, mert éjfélután már nem csodálnám ... a báladó tulajdonos Majer úr dicséretet érdemel a rendezésért, s megérdemelt volna még annyi közönséget, mint mennyi volt. Fürednek e bálja felülmulhatatlan szép szokott lenni, de az idén gátolta az is, hogy véghetetlen zimankós égi háboru dühöngött kint, s a Balaton keble fel-fel háborodott s haragosan tekintett szerelmes párjára Füredre, hogy ő még akkor is mulat, midőn a természet róka tánczot járát vele. A tánczvigalomnak reggel 5 órakor vége lőn s a Rákóczy(!) indulóval szép csendeszen szállásunkra siettünk.”)

Bizonyos, hogy az 1861 nyarán megjelent Balaton-Füredi Napló beszámolója, tudósításai nélkül az író nem tudta volna olyan hitelessé tenni a regény középpontjának tekinthető, a fiatalok életét sorsdöntően befolyásoló, Füreden eltöltött négy napot.

* * *

Gárdonyi Géza és Füred kapcsolatának egy kedves epizódjáról számolt be Sebestyén Gyula az 1935-ben megjelent *Mosolygó balatoni emlékek* című könyvében. Az anekdota szerint az író nem Egerben, hanem Füreden akart letelepedni.¹⁶ Leutazott, körülszemlélődött, majd őt faggatta: milyen ott a falusi nép, a veszprémi vonatcsatlakozás,

a nyári csődület. Különösen a téli ellátás érdekelte. Ezért egy különös ötlettel próbát tett. Késő ősszel táviratot küldött a fürdőigazgatóságnak ezzel a szöveggel: „Nyitva van-e a szezon? Gárdonyi New-York Kávéház”. Erre a címre nem kapott választ, ezért megneheztelt a fürediekre, barátjára és a Balatonra. Már házhelye volt Egerben, amikor szemrehányással illette Sebestyént. Ő, ismerve félzségségig menő érzékenységet, így vigasztalta: „... a tréfás sürgöny alá Göre Gábor¹⁷ nevét kellett volna írnod, akkor komolyan vették volna érted rajongó balatonfüredi tisztelőid.” – „Homlokára csapott: No, látod! Látod! Szamárfejjel erre én nem gondoltam. – Kár!”

Jegyzetek:

- 1 Gárdonyi Géza: Anna-báli emlék. = Új Idők. 1906. 40. sz. szept. 30. 318–320. p., kötetben a Mi erősebb a halálnál. Bp. 1924. 113–118. Olvasható még: Békebeli Balaton. Bp., 2005., „Oh Füred, drága Helikon...” szerk. Matyikó Sebestyén József. Balatonfüred, 2006. 133–137. p., valamint interneten: Wikiforrás.
- 2 „Oh Füred, drága Helikon...” szerk. Matyikó Sebestyén József. Balatonfüred, 2006. 423. p.
- 3 Magyar Tenger 1911. július 15. (4. sz.), július 22. (5. sz.) 27. p.
- 4 Olvasható: Magyar Elektronikus Könyvtár
- 5 Egyes források szerint először folytatásokban jelent meg 1913-ban a Pesti Hírlap 106–126. számaiban. Könyv alakban 1925-ben, legutóbb 2005-ben a Fekete Sas Kiadónál. Olvasható még: Magyar Elektronikus Könyvtár
- 6 Másolatban őrzi a Városi Helytörténeti Gyűjtemény

- 7 Nyugat 1925. 12–13. sz. július 1. = Elektronikus Periodika Archivum
- 8 A vasúti közlekedés 1861. április 1-jén indult meg a déli parton, 1863-tól már Siófokról szállította az utasokat a Kisfaludy gőzhajó.
- 9 A keresztnév nélkül említett Bizay Mihály akkoriban országosan ismert alak volt, róla az újságban többször is jelent meg híradás. Személyéről lásd: Katona Csaba: A „nemzet bárója”, aki már életében legenda lett. = Győri Tanulmányok. 2002. 26. sz. 35–46. p. és Némethné Rácz Lídia: Bizay Mihály, a „kedély mágna”, „a füredi élet ébrékeny villanya”. = Füredi História. 2008./3. 20. sz. 2–4. p.
- 10 Kisfaludy Sándor költő 1860-ban felavatott első, kevésbé sikerült szobra nem kőből, hanem bronzból készült. Az 1877-ben elhelyezett második szobor, amelyet az író 1911-ben még eredeti helyén, az Erzsébet ház előtt láthattott, s amely ma a Balaton parti parkban áll, ugyancsak bronzból készült.
- 11 A szabadságharc után az öltözék megválasztása a hazafias érzések kifejezése volt. Ekkor alakult ki a dolmánynek és mentének különféle történelmi nevű változata.
- 12 A regényben az 1831-ben megnyitott kőszínház szerepel, 1861-ben azonban már csak rossz idő esetén játszottak benne. A Bánk bánt is a július 6-án megnyílt, új nyári színházban, a színpadon, az ún. Arénában mutatták be. A megnyitásról az újság is részletesen beszámolt.
- 13 cepedli = a keringő népies elnevezése
- 14 cotillon = füzértánc, francia társastánc
- 15 Az egykori Széchenyi kastély akkor szállás- és szórakozóhely volt, ma a Kertészeti Szakközépiskola épülete. (Hősök tere 1.)
- 16 Az író 1897-ben telepedett le Egerben
- 17 Gárdonyi rendkívül népszerű könyvalakja

A Nagyvendéglő

FÖLDES DY GABRIELLA

ILONKA ÉS DEZSŐ FÜREDEN

Történt valamikor 1910 telén (lehetett 1911 első hónapjaiban is), hogy Kosztolányi Dezső megismerkedett leendő feleségével, Harmos Ilonával a Vígszínházban. Mindketten a nézőtéren ültek, később is összefutottak itt-ott, aztán bohémkodtak, játszottak, egymásba szerettek, persze ezt erősen titkolták egymás előtt, nehogy túl hamar kiderüljön: nem tudnak egymás nélkül élni.

Harmos Ilona 1889-ben született sokgyermekes pesti családban. Elvégezte a Színiakadémiát, majd a Magyar Színház szerződtette, rövid időt játszott az Andrássy úti kabarében is, de nem találta a helyét. Kosztolányival szinte naponta találkoznak, a költő mégsem vall színt, nem látszik szerelmesnek, de igényli Ilonka társaságát. A fiatal színésznő pedig tanácstalan, hisz a pletykák szerint a költő ez idő tájt egy szabadkai igen fiatal lányba szerelmes, s nem belé. Épp ezért menekül az újabb találkozások elől és 1911 nyarán vidékre szökik, Szalkay Lajos társulatához szerződik Székesfehérvárra.

A színésznő férje halála után esszéyszerű életrajzi regényt írt költő zseni férjének életéről, amelyben így emlékezik erről a döntéséről:

„Most, hogy elutaztam – úgy rémlik –, hiányomat érzi. Talán megszánt, s a lelkifurdalása szerelemmé változott. Egyik hazahívó levelet a másik után küldi utánam első állomásomra, Balatonfüredre.”

Helyben vagyunk. Harmos Ilona ahhoz a Szalkay-féle társulathoz szerződött, amelyik 1905–1912-ig minden nyáron Balatonfüreden játszott a Nyári Színkörben, az Arénában. A színház 1861 júliusában nyílt meg az angolparkban, a mai Kiserdőben.

A színésznő – később feleség – emlékezésében szinte semmilyen konkrét adat nem szerepel, nincs pontos dátum, hiányzik a társulat neve, a játszott darabok címe, a kollégák neve, viszont bekerül egy téves adat:

„Balatonfüreden, az ódon Kisfaludy Színházban játszunk az erdő közepén. Régi szokás szerint, ott is lakunk a színház épületében, a lakószobáku rendezett öltözőkben. Még néhány közös konyha is van a színházban. Anyám elkísér. Először kerülök vidékre játszani – ha csak nyárára is. Elviselhetetlennek érzem. Anyám hamarabb beleszokik ebbe az életbe, ő, aki eddig hevesen ellene volt, most elfogadja a színészetből azt, ami a legrosszabb: a slendriánságot.”

Mindez nagyon élethűnek hat, csak Ilonka nem játszhatott az „ódon Kisfaludy Színházban”. A Kisfaludy Sándor költő kezdeményezésére 1831-ben felépült kőszínházat ugyanis már 1878-ban lebontották. Helyén épült fel a Kurszalón, a mai Annabálok színhelye. A Nyári Színkörben még 1912-ben is Szalkayék játszottak, de a következő év tavaszán a leromlott állapotú épületet veszélyesnek nyilvánították és bezárták. 1934-ben elbontották, helyén tenispályákat alakítottak ki.

Közben a szerelmes költő egyre küldi leveleit, így ír Ilonának:

„Eddig nem voltunk jóban-rosszban egyenlők. Most azok lettünk...”

Ne fújj takarodót. Az a kor, amelyben te felrohantál, eltűntél, újra jöttél hozzám, örök érték, elfeledhetetlenül szép és nemes.

...Az álarcot, ... csak szellőztetni akartam, hogy ne tudd meg, mennyire szerettelek már akkor is, amikor a Vígszínházban először láttalak. Most ez az álarc előtted van.”

A levelek küldözgetése után Kosztolányi személyesen is megjelenik Balatonfüreden, hogy Ilonát meglátogassa. A színésznő anyja, aki ott lakik lányával a színésszálláson, kellőképpen régimódi, nem tudhatja meg, hogy az udvarló ily közeli kapcsolatban van lányával. Romantikus jelenet zajlik, így számol be erről az életrajz:

„Kettőnknek azonban még titkolódnunk kell előtte. Dide meglátogat, és én az ablakon ugrok ki hozzá, éjjel, suttymban.

Balatonfüredről Keszthelyre megy a társulat. Désiré utánam jön. Keszthelyről néhány napra Budapestre utazom. Az állomásnál vár. Amikor leszállok, az egyik cipőm sarka a sínek közé szorul, leszakad. ...”

A zaklatott nyár folytatódik, közben Kosztolányi Abbáziába utazik nyaralni, beszámol a budapesti földrengésről, aztán Párizsból küld képeslapokat, majd októberben szakítólevelet ír szerelmének. Az életrajzi regény az érzelmi változásokat híven követi, de semmit sem közöl arról, mit játszott ő – a színésznő – a nyári turnén. Szerencsére néhány színlap ebből az időből megőrizte a későbbi költő feleség fellépéseit. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára 4 db olyan színlapot őriz, amelyen Harmos Ilonka neve szerepel. Időrendi sorrendben így történtek a fellépések:

Az első fellépés Füreden 1911. július 27-én volt, Molnár Ferenc A testőr c. vígjátékát adták, ebben a női főszerepet, „a színésznőt” játszotta, partnere Nyikos Zsigmond volt, aki „a színészt” alakította.

Másnap, július 28-án Henry Bataille francia író színműve, „A balga szűz” ment 4 felvonásban, magyarra Ábrányi Emil fordította a darabot. Ebben Harnos Ilonka Armauryét játszotta, ami nem volt

főszerep. Férjét, Marcel Armauryt Deéry Béla alakította.

A harmadik fellépése július 30-ára esett, ez egy vasárnapi nap volt, amikor két előadást is adtak, délután és este. A színész a délutáni előadásban játszott, Abonyi Lajos „A betyár kendője” című népszínművében egy fiatalasszonyt, „Örzsit” alakította, partnere Kovács Lajos volt.

A Balatonfüredi Nyári Szinkörben.
Igazgató: Szalkay Lajos.

Ma csütörtökön, 1911. évi július 27-én

A testőr

vígjáték 3 felvonásban. Írta Molnár Ferenc.

S Z E M É L Y E K:

A színész ————— Nyikos Zsigmond	8	A szobalány ————— Szilágyi M.
A színésznő, főszerep ————— Harnos Ilonka	8	A hítelő ————— Vörtes Mihály
A lovász barátjuk ————— Kovács Lajos	8	A páholyosné ————— Deéryné Peps
A mama ————— Miklóssy Margit	8	

Helyárak: Páholy 4 személyre 8 K 20 f. — I. rendű Tümlőszék I–VII. sorig 2 K 08 f. — II. rendű Tümlőszék VIII–XII. sorig 1 K 88 f. — Zárterek 1 K 24 f. — Földszinti álló, diák és gyermekjegy 80 f. — Karzati álló 80 f. — Karzati álló 40 f.

A helyáraknál a töltes árak és a vidéki színház nyugalólapjának gyarapítására fordították.

Jegyek előre válthatók d. e. 10—12-ig, d. u. 5-től a színházi pénztárnál.

Ujdonság! Holnap pénteken július hó 28-án Itt először!

A BALGA SZŰZ

színmű 4 felvonásban

Pénztárnyitás délután 5 órakor. Előadás kezdete este 6 órakor.

Jegyek előre már ma válthatók.

Tisztelettel
SZALKAY LAJOS

Az 1911. július 27-én, és 28-án tartott előadások plakátja

Végül július 31-én, hétfőn került sor a legjelentősebb szereplésére, amikor a Tolsztoj regényéből Guirand által színpadra átirrt „Karenin Anna” c. drámát játszotta a társulat Góth Sándor magyar színpadra alkalmazásában. Ebben a darabban a címszerepet, Annát játszotta, Karenint Kovács Lajos, Vronszkijt Deéry Béla alakította.

Szalkay társulatának fellépéséről természetesen a helyi „Balatonfüred” című hetilap is beszámolt. Kedvező kritikát írt „A testőr”-ben nyújtott színé-

szi játékról, azonban arról is árulkodott, hogy a nyári előadásoknak alig volt közönsége:

„A feleség szerepébe pompásan helyezkedett bele a társulat egyik bájos drámai művésznője, Harmos Ilonka. A férjét szerető, de ügyes személyesítésével ép oly tetszést nyilvánító tapsot váltott ki a csekély számú nézőközönségtől mint a kritikus szerepében játszó tapasztalt vérbeli színész: Kovács Lajos.”

Előadás kezdete este 6 órakor.

A Balatonfüredi Nyári Szinkörben.
Igazgató: Szalkay Lajos.

Ma hétfőn, 1911. évi július 31-én

Karenin Anna

Dráma 4 felv. 1 változással. Tolstoj regénye után írta Guirand. Magyar színpadra alkalmazta Góth Sándor.

SZEMÉLYEK:

Karenin Iván Alexandrovics gróf	Kovács Lajos	Seomstofná	Bathory Beláné
Odonszky Stepan Arkadievics herceg	Vártes Mihály	Servics Konstantin Dimitris	Radnay János
Karenin Anna	Harmos Ilonka	Jasvin hadnagy	Bay László
Vronszky Alexis, Kinslovics gróf	Deéry Béla	Maklotin hadnagy	Bodai Sándor
Cserbatsky herceg	Báthory Béla	Leukios Vassili	Békffy Róbert
Szerpocsovsky herceg	Nyikos Zsigmond	Matosi	Rózsahágyi S.
Trenskoy herceg	Békffy Róbert	Wisdimit	Békffy Róbert
Kitty	Rózsahágyi Dora	Dániel	Kiss Lant
Dolly	Borisz Blanka	Tábornok	Kun Dora
Miszkajcs gróf	Miklóssy Margit	Szorgalmas	Szilágyi M.
Cserbatsky hercegné	H. Sarkóczy Blanka	Zsófi	Bathoryné
Nordstone grófné	Bathoryné	Matróna	Deéryné
Sydia Yvanova grófné	Szilágyi M.	Golinicsev	Budai Sándor

Helyárak: Páholy 4 személyre 8 K 20 f. — I. rendű Táncházzók I–VII. sorig 2 K 08 f. — II. rendű Táncházzók VIII–XII. sorig 1 K 08 f. — Zártak 1 K 24 f. — Földesiméi álló, diák- és gyermekjegy 30 f. — Karzati ülő 80 f. — Karzati álló 60 f.
A helyáraknál a földesiméi családok a vidéki színészek nyugdíjalapjának gyarapítására fordították.

Jegyek előre válthatók d. e. 10–12-ig, d. u. 5-től a színházi pénztárnál.

Pénztárnyitás délután 5 órakor. **Előadás kezdete este 6 órakor.**

Tisztelettel
SZALKAY LAJOS
szolgálatgató.

Mérei nyomda, Keszthely, 4007

A július 31-i előadás plakátja

Kosztolányi Dezső

Harmos Ilonkának nem volt fontos, hogy eldicselkedjen azzal, hogy Anna Kareninát vagy Molnár Ferenc híres vígjátékát játszotta, a társulatról már csak néhány mondat áll a regényben:

„A nyár elmúlt. Szerződéseim virágvasárnaptól számítva egy évre szól. Dide szeptemberben Párizsba utazik néhány hétre. ... Érzékenykedem. Szenvedek. Keszthelyről Zalaegerszegre megy a társulat. Dide nem válaszol levelemre, majd hűvösen-ridegen megint elhesseget magától.”

A színésznő valószínűleg Zalaegerszegen kapta meg Kosztolányi októberi szakító levelét. A társulattal még elment Pápára fellépni, de néhány nap után, közvetlenül egy bemutató előtt, búcsú nélkül hagyta ott a Szalkay-féle társulatot, s hazament Pestre. Zaklatott hónapok következtek, miután Harmos Ilona dr. Brenner József (írói álnevéen Csáth Géza, Kosztolányi unokatestvére) orvosi segítségét kérte. Az ideggyógyász, író, zenekritikus rokon kibékítette a fiatalokat, akik 1913. májusában kötöttek életre szóló házasságot, maguk mögött hagyva és már feledve az 1911-es zajos füredi napokat.

Felhasznált irodalom:

Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi Dezső. Bp., 1990. Holnap Kiadó, 158–162. p.

Magyar színművészeti lexikon. I-IV.köt. Szerk. Schöpflin Aladár. Bp., 1931. Kiad. Az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete.

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988. 893 p.

Megjötték a színészek = Balatonfüred. 1911. július 30. 11. szám. 5–6. p.

SZENFNERNÉ VARGA ANIKÓ

BESZÁMOLÓ A HELYTÖRTÉNETI EGYESÜLET 2009. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

(A 2010. február 23-i közgyűlésen elhangzottak rövidített változata)

Tizenöt esztendősen egyesületünk szervezeti életében az elmúlt esztendőben jelentős változás nem történt. Öröndetes, hogy taglétszámunk 5 fővel gyarapodott. A 2009-es évben 74 tagtársunk munkálkodott céljaink megvalósításáért.

Az SZJA 1%-ából 131.604.- Ft érkezett az egyesület számlájára, amelyért támogatóinknak ismételtelen köszönetet mondunk. Négy eredményes pályázatunkért Tóth Györgyi titkárunkat illeti dícséret; összesen 785 000 Ft-tal gyarapította bevételeinket.

Az év folyamán tagjaink számos rendezvényen vettek részt, illetve közreműködtek azokon.

A hagyományoknak megfelelően a Füredi História nevében megkoszorúztuk Györök György emléktábláját. (Baán Beáta felelős szerkesztő és Szenfnerné Varga Anikó elnök) Negyedik alkalommal kapcsolódtunk be a Jókai Napok programjaként megrendezett bablevesfőző versenybe. Bronz érmet nyert csapattagjaink voltak dr.: Ács Anna, Bertók Gyula, Egervári Tivadar és Esztergályos Éva.

Közös rendezvényt szerveztünk a Füredi Játékszín Alapítvánnyal és a Balatonfüred - Kovászna Egyesülettel. Az egykori színésznők arácsi síremlékénél emlékező beszédet mondott Németh Ákosné tagtársunk. Egyesületünk nevében Sárköziné Sároviits Hajnalka, Szenfnerne Varga Anikó és Tóth Györgyi koszorúzott. A testvérvárosi egyesület Körösi Csoma Sándor tiszteletére rendezett megemlékezést. A nagy utazó mellszobránál Elek Miklós tagtársunk és Tóth Györgyi titkár helyezte el az emlékezés virágait. Ezen a napon vetítéssel egybekötött élménybeszámolót tartott Erdélyről Nagy Sándor.

Ferencsik János halálának negyedszázados évfordulóján a világhírű karmesternek városunk díszpolgárának emléktáblájánál az egyesület elnöke rótt le kegyeletét.

Tizenhat általános iskolás vett részt abban a helytörténeti táborban, amelynek változatos, tartalmas és gazdag programját Tóth Györgyi állította össze. A táborvezetést is ő vállalta. Ilyen módon is próbáljuk megismertetni a fiatalságot településünk gazdag múltjával. Reméljük, hogy a helytörténeti kutatómunka iránti érdeklődésüket sikerül felkeltenünk.

Július 30-án emlékeztünk Protiwinsky Ferenc festőművészre születésének 125. évfordulója alkalmából. Életútját, munkásságát Z. Karkovány Judit tagtársunk ismertette a Városi Könyvtárban. A rendezvényt nagy érdeklődés kísérte. Az emléknapi sírjának megkoszorúzásával zárult. (Egervári Tivadar, Tóth Györgyi)

A 2009-es év kiemelkedő rendezvénye volt a Zákonyi emléknapi, melyet születésének 100. évfordulóján Balatonfüred Város Önkormányzata rendezett. Az eseményekbe több ponton is bekapcsolódtunk. A Balaton kiváló ismerőjének sírját a Városi Könyvtárral együtt koszorúztuk meg (Sárköziné Sároviits Hajnalka igazgatónő és Bertók Gyula elnökségi tag.) Az emléktáblánál egyesületünket az elnök és a titkár képviselte.

A Helytörténeti Gyűjtemény anyagából Zákonyi Ferenc emlékezete címmel kamara kiállítás nyílt a Kisfaludy Galériában, melynek színvonalas rendezéséért dr. Ács Annát, Esztergályos Évát és Tóth Györgyi tagtársainkat illeti elismerés. Ezen a napon került bemutatásra dr. Praznovszky Mihály szerkesztésében Zákonyi Ferenc: A savanyúvizek városában című könyve. A kiadvány második részében egy igényesen összeállított bibliográfia ta-

lálható, amely Tóth Györgyi munkája. Erre az ünnepi alkalomra jelent meg a Füredi História 22. száma is.

2009. nyarán Honismereti Munkáért Emlékérem kitüntetést kapott Németh Ákosné Rácz Lídia tagtársunk. Az országos elismerést Szarvason vette át sok éves lelkes, lelkiismeretes, alapos, példászerű, sokoldalú tevékenységéért. Szívből gratulálunk.

Az elmúlt évben négy tagtársunk könyve került az olvasókhoz. Z. Karkovány Judit Hiányjel című könyvét a Holocaust napján mutatták be.

Januárban dr. Lichtneckert András szerkesztésében megjelent Écsy László balatonfüredi fürdőigazgató naplója (1863–1892) Augusztusban dr. Rácz János tagtársunk Gyümölcs, szőlő Balatonfüreden című könyve, decemberben pedig Katona Csaba két munkája került ki a nyomdából: Écsy László naplói (1850–52) –1856, Slachta Etelka balatonfüredi naplója 1841-ből.

Mindhárom férfi tagtársunk (Katona Csaba, dr. Lichtneckert András, dr. Rácz János) 2009-ben a Balatonfüred Város Közalapítvány Kulturális Nagykövete címet és díjat érdemelte ki, melyhez mindannyiunk nevében gratulálunk.

Adventi teadélutánunkon ünnepi közgyűlést tartottunk. Itt köszöntötte 15 éves egyesületünket dr. Bóka István városunk polgármestere. Ekkor került átadásra az Országos Honismereti Szövetség Emléklapja, melyet Sárköziné Sároviits Hajnalka tagtársunk a Városi Könyvtár igazgatója megérdemelt munkája elismeréséül vehetett át.

Az év folyamán helytörténeti folyóiratunk IX. évfolyamának három száma jelent meg. Írásaikkal kilencen színesítették az újságot tagtársaink közül: Baán Beáta, Bertók Gyula, Elek Miklós, dr. Lichtneckert András, Németh Ákosné, dr. Rácz János, Sárköziné Sároviits Hajnalka, Szenfnerne Varga Anikó, Z. Karkovány Judit.

A Helytörténeti Gyűjtemény anyagát közölünk 12-en gazdagították.

Egervári Tivadar elnökségünk tagja az év folyamán hét megkopott síremléket ill. emléktáblát újított fel Önkéntes munkáját ezúton is köszönjük. Egyesületünket segítő és támogató munkájukért köszönet illeti a Városi Könyvtár, a Városi Művelődési Központ, a Helytörténeti Gyűjtemény, a Füred TV és a Balatonfüredi Napló munkatársait, vezetőit, igazgatóit.

Vaszary Kolos nyaralója (1913)
(A képeslap a Városi Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona)

Vaszary Villa Galéria (2010)

A fürdőigazgatói villa a Balaton felől (1920 k.)
(A képeslap a Városi Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona)

Városi Múzeum (2010)